

BIBLIOTEKA
SHTETIT

8JH-32

M 98

flora
mullaymeri

sì u bëra
fotografe
tregime

P. Me - 32

M. 98

FLORA MULLAYMERI

SI U BËRA FOTOGRAFE

tregime

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

SI U BËRA FOTOGRAFE

Isha punonjëse e kooperativës së shërbimeve në qytetin tim të vogël. Në organikë unë figuroja si llogaritare-arkëtare, por.....

— Shoqja Besa, — më fliste drejtori me tonin e njeriut që s'ka se nga t'ja mbajë, — shoqja Besa, sigurse e dini, Irini shkoi në zborin ushtarak, ikë disa ditë ardej nga floktaria e grave. Në floktari unë vija me një qejf dhe arësyet kuptohen kur dihet se unë jam vajzë e re. Por nuk kalonin shumë ditë dhe përsëri:

— Shoqja Besa, në repartin e lavanterisë!

— Shoqja Besa, në repartin e rrobaqepësisë! Besa! Në repartin e...

Një ditë kërkoi leje për në dasmë mjeshtër Xhemali. Dhe, sapo u nis ai, drejtori më thirri:

— Shoqja Besa!

Më dogji... «me të vërtetë drejtori do të më nisë në vend të gjysh Xhemalit. Të rrah hekur në kurdhër?»

Por jo. Drejtori më priti me krahët rrëzuar poshtë dhe për herë të parë vura re disa thinja të reja mu përmbi ballin e tij. Punë e vështirë të drejtosh

një kooperativë shërbimesh në një qytet! Kujt t'ja prishësh e-kujt t'ja ndreqësh!

— Shoqja Besa! Fotografi Petro u sëmur: S'dihet sa kohë vazhdon sëmundja e tij. Ai repart ka mbetur prapa; ti merr aparatin dhe fillo nga puna... kështu është natyra e punës sonë... të gjithë duhet të mësojmë nga shumë profesione...

Ngeca e nuk dija nga t'ja mbaja. Unë, vajzë, të bëhem fotografe? Deri më sot s'ka parë vajzë fotografe qyteti ynë i vogël. Ç'do të thonë njerëzia për mua kur të sillem rrugëve me aparat në krah duke u buzëqeshur kalimtarëve dhe: «urdhëroni, shokë, një pozë për kujtim». Pastaj... unë s'e kisha zënë kurrë aparatin me dorë... a ishte e mundur...?

Desha ta shoh drejt në sy drejtorin (ndoshta kështu i bëja të ditur mendimet dhe shqetësimet e mia). Por ai as e kishte mendjen fare te unë. Urdhërin e tij ai e quante urdhër dhe pikë. Megjithatë, ngaqë, u zura ngushtë, desha diku ta kapja drejtorin tim:

— Ç'flisni kështu, shoku Bajram, unë nuk e njoh fare procesin e kësaj pune...

— Oh, ç'farë procesi! Ti vajzë me shkollë... pesë njoftime mbi fotografinë artistike mund të t'i jap dhe unë brenda dy minutave... objekti në qendër, gradimi te zerua, te pesa, te...

— Po larjen e filmit, e harruat, shoku Bajram?

— Jo, jo, ti s'ke pse ngatërrohesh në atë punë. Për larjen e filmave hëpërhë s'të ngarkoj ty, mbaro filmin dhe dergoja kooperativës së qendrës, ata e lajnë dhe na e kthejnë, ti sa të bësh pozat, faturat, lekët... plani, ti e kupton...

Kur e pashë ngushtë, nuk di se si, por fare ve-

tiu, sytë m'u mbushën me lot, e buza m'u drodh.

Veç tani, drejtor Bajrami përqëndroi vështrimin te unë dhe më pa me vërejtje. Mblodhi buzët, i mër-zitur, kapi me nervozizëm lapsin e kuq të skrivani-së dhe foli:

— Rini prej lecke. ! kur isha unë si ti. . .

E ndjeva se Bajrami më goditi rëndë dhe nuk desha ta lija të vazhdonte. Unë e di se ai do të thosh-te akoma «e kam ngrënë barutin me grushta» dhe ai do të mendonte edhe shumë të tjera, ashtu si e kanë zakon disa të moshuar, që përçmojnë brezin e ri dhe ja fillojnë e ja mbaronjë mëngjez e mbrëmje duke kujtuar luftën dhe sakrificat.

Asaj nate nuk fjeta fare. Njëmijë mendime më silleshin në kokë. Nuk dija si të bëja e nga t'ja mba-ja. «Unë, vajzë, të dal me aparat në qafë! Ç'do të thënë njerëzia kur të më shohin? Kjo s'ka ndodhur kurrë. E di se në mbledhjen e rinisë do të më kri-tikojnë për koncepte e për mbeturina e për. . . pa le ta provojnë ata vetë. Mirë se shoqeve mund t'u për-gjigjem kështu, po shokëve? . . . po, mund t'ju them pa shkoni ju dhe punoni në çerdhet e fëmijëve, ose shkoni në kopshtin me drekë e delni rrugëve shëtit-je me fatosat, duke i mbajtur varg njëri pas tjetrit pas dore. Po kjo është për më tutje, tani si t'ja bëj? Si t'ja bëj drejtorit, që më hodhi edhe atë gurin e tij «rini prej lecke». . . Apo të marr aparatin dhe të mbyllem në laborator, kush të dojë, të vijë e të fo-tografohet atje. Po mbase kështu do të jetë më keq, sepse plani nuk realizohet. Pastaj dihet se Petrua gj-i-thë ditën punonte nëpër rrugë, nëpër shkollat, nëpër oborrin e kombinatit të sheqerit, nëpër. . . Si t'ja bëj? Disiplina në punë, detyra, mosha ime, konceptet. . .

Më në fund, të nesërmen në mëngjez, e mërzitur dhe me sytë të skuqur nga pagjumësia, mora aparat-in në krah dhe dola. Për çudi, askush s'po më shihte me ndonjë vështrim të habitshëm. Secili ikte në punë të vet, të njohur ose shoqe më përshëndetnin si ngahera. Por shpejt i rashë në të. Më shihnin me aparat në qafë dhe mbase mendonin se kaloja rrugës për në shtëpi. Askujt s'i shkonte ndër mend se unë isha bërë nga llogaritare fotografe. «Pa guxo, Besa, pa guxo e u fol kalimtarëve: «Shokë, një pozë për kujtim, kujtim i bukur, vetëm një lek...!»

Ja, këtë nuk e bëja dot. Ika në oborrin e shkollës. Atje munda të fotografoja disa grupe vajzash dhe e kuptova se ato e bënë këtë më shumë për hatrin tim, por unë, sidoqoftë, vura re edhe disa vështrime të habitura edhe te vajzat. Disa syresh edhe pëshpëritën diçka. Atë pasdite, i gjithë qyteti im i vogël e mori vesh se unë kisha dalë me aparat në qafë... si fotografe!

Të nesërmen në mëngjez pashë qartë shumë veta që më shihnin nga larg me vështrime ironike. Disa nënqeshnin hidhur, disa edhe mblidheshin qoshe më qoshe e bisedonin për mua. Ndoshta mua më dukej ashtu. Ku ta dish!

Por s'kishte kaluar as gjysmë ore nga dita e dytë e punës sime si fotografe, kur... tre çuna, aty nga mosha 10-12 vjeç, m'u qepën pas dhe ja nisën britmës!

— Ua... çupë fotografe! Ua, çupë fotografe! Ua, çupë fotografe! — Bëra të largohesha, por ata s'më ndaheshin, më ndiqnin pas! Ua, çupë, çupë...! U bërtita një herë. Por tani ata u bënë më të paturpshëm dhe filluan të thërrisnin më keq. Një grua

nxori kryet nga dritarja, në duar kishte një shkop me ca lecka në majë, të cilin e përdorte për të fshirë muret, e tundi në erë, si ta kishte flamur dhe ja bëri me shenjë fqinjës së saj kundrejt, në anën tjetër të apartamentit. Dhe të dyja ato shkëmbyen nga një vështrim tallës, kurse e dyta thirri:

— ...qyqja, qyqja... e bija e Nefaretit!

M'u përpara meje u stepën tre djem. Me një të parë, vura re se ishin të huaj. Kuptova se vinin nga kryeqyteti; duhet të ishin studentë që bënë praktikën e shkollës në TEC-in tonë.

— A na fotografon një herë, o shoqe?

Kreva detyrën time dhe me duart që më dridheshin u preva deftesën. Mezi shkruaja. Duart tradhëtonin gjendjen time të brendshme, por kur ngrita kryet, rreth meje e grupit të djemve, ishin mbledhur mjaft njerëz.

— Ua, çupë, çupë!

— Fëmijë të bezdisshëm! — tha njëri nga studentët. — Ça, dreqin, kanë kështu?

Por në grupin e fëmijëve më i paturpshmi ishte i nipi i Meros. Merua ishte ai plaku në lagjen lart që merr pension dhe kurdoherë është në ballë të njerëzve që zënë radhën te qumështi ose te mishi. Merua ishte edhe nga fshati im i lindjes, por ja që, edhe pse ishim bashkëfshatarë, fëmijët nuk më linin të qetë. Ata përsëri bërtisnin dhe deshën që t'u bëheshin shokë edhe fëmijë të tjerë. Atëhere mendova t'i drejtohesha Meros vetë. Mora rrugën. Sikur ta dinin, të tre nipat e plakut më ndiqnin pas dhe bërtisnin:

Ua, çupë! Çupë fotografie!

Kalova plepat e lagjes lart, hodha urën, mora

nga e majta, nëpër oborrin e gjatë me lesë prej dërrasash të holla, dhe trokita në derë. «Sigurisht që Merua s'ka për të qenë, do të jetë plaka.» Por u gabova. Në derë u dha Merua vetë, i zi, i gjatë dhe i kërrusur, me leshrat mbi ballë, me gjoks të shkopsitur, ku i dallohej leshi i thinjur dhe... mu në mes të gjoksit i varej e palarë dhe e fërkuar nga djersa një goxha hajmali. U çudita. Hajmalive ua kishim harruar emrin, kurse Merua e mbante akoma në qafë. Nga hutimi, s'po ja hiqja sytë që andej. Si më pa ashtu, ai mbështolli shpejt e shpejt këmbëshën që të mos i dukej hajmalia.

— E moj çupë e Hasanit, ç'kërkon?

I shpjegova gjendjen. Plaku mblodhi një herë ato buzët e tija të trasha e të zgjatura tej masës nga mungesa e dhëmbëve dhe ma ktheu:

— Epo, fëmijë janë, ç't'u bësh? Pastaj, ti kur na dole kaq e mençme? Mirë të thonë, është turp edhe për fshatin tonë...

— Të lutem shumë, xha Mero, sepse jemi dhe tanët (desha ta marr me të mirë), të lutem, u folë fëmijëve...

Po ai m'u kërcënu:

— T'u flas fëmijëve, apo më mirë të të marr këtë shkopin dhe të të futem... ku na dole ti kaq e zgjuar, të vërtitësh rrugëve si kaureshë. Jazëk. Do të vij te yt atë sapo të kthehet nga Tirana... ta hoqi frerin jot'emë.

E kuptova se kisha gabuar që kisha ardhur këtu. Dhe me t'u nisur, të tre fëmijët e shtëpisë së Meros do të më vërsuleshin më me egërsi. Kjo ishte fare e kuptueshme. Por në çast diçka më shkrepri në kokë. Nuk di sesi ndodhi ashtu,

as që e kisha të qartë, por gradova aparatit për hije dhe, në çastin që Merua po tundte dorën përpjetë si ta kishte shpatë, dhe gjoksi i qe zbuluar dhe i dukej hajmalia, e fotografova shpejt e shpejt dhe nuk harrova t'i thosha: me shëndet!

U largova gati e tërbuar, e ndjekur nga kori i fëmijëve rrugaçë. . . po në çast u ktheva dhe i fotografova edhe këta. . .

Te drejtor Bajrami hyra duke qarë. Kurse ai më priti duke qeshur.

— Mirë, o vajzë, mirë. Lëre aparatit, shko në arkë, rini. . .

Kafshova fort buzën, që më dridhej. Tani m'u duk se më kishin kapur plotësisht ethet e luftës dhe të ndeshjes. Tani s'kisha për t'u tërhequr në asnjë mënyrë.

— Shoku drejtor, ju po tërhiqeni. . .

— Kur ti u theve me kaq lehtësi prej një të mykuri, unë çfarë të bëj, si të sillem me ty?

— Po fare papritur dera u përplas, dhe në drejtorin hyri, si i prishur nga mëndtë, vetë plaku Mero.

— Dëgjon, apo jo? Ti direktor, t'ja mbledhësh kësaj pele, se jo po ndryshe, do t'ja jap leshrat në dorë. Më ardhi gjer në shtëpi dhe le që më çau kokën me pallavra, po, pa pikë e turpi e pa pikë surrati, më nxori në resme. . . mua, në këtë moshë, që jam gjyshi i saj, ptu, jazëk të qoftë, do t'ja jap leshrat në dorë, lermëni. . .

Plaku m'u vërsul. E ndjeva në krah dorën e ashpër dhe të shëmtuar të Meros. Dhe, e egërsuar si isha, u tërhoqa me vrull. Ai u lëkund nga tërheqja ime dhe, po të mos e kishte mbajtur drejtor Bajrami

ai kishte për të rënë. Dridhej i tëri dhe, ndërsa thërriste, i kërcenin pikla pështyme.

— Duhet të më vihet nderi në vend. Ç'kishte kjo pelë që më nxori në resme mua...

Ika në shtëpi dhe nuk qaja, vetëm dridhesha. Por... pas pak, më thirrën. Shkova te drejtor Bajrami.

— Tani besoj se u qetësove, Besa... unë kisha shumë shpresa te ti, por, nëse ti tërhiqesh, edhe unë s'kam ç'bëj.

— Jo, shoku drejtor, s'kam për t'u tërhequr, jo... Por çfarë shpresash kishe te unë?

— Ti je vajzë me shkollë, me kulturë, lexon shumë, dhe unë të kam zili. Ti flet për libra, për filma dhe për çfaqje dhe flet aq bukur, sa mua më pëlqen, por vetë nuk e kam atë nivel që ke ti. Unë, duke të dërguar ty në repartin fotografik, mendoja se je pikërisht ti ajo që duhet të mbash dhe të drejtosh atë repart. Ti e kalove disi provën e parë në zانات. Mund të të dërgojmë edhe në qendër për të perfeksionuar zanatin... Fotografia është art e kulturë. Ti mund të flasësh më mirë për këtë çështje. Kisha menduar shumë gjëra. Na është kërkuar që laboratorin ynë të çelë një ekspozitë me fotografi artistike, ja ku e kam edhe shkresën. I kam thënë disa herë Petros, por ai nuk sheh punën e artit këtu, por planin, tejkalimin, borderonë... ti po... nxjerr pretekste të tjera, ja dhe shkresën e varrosim dhe...

— Të lutem, shoku drejtor, mos vazhdo më. Nuk dua ta dëgjoj më atë çështjen e «leckës» as unë dhe as shoqet e shokët e mi. Juve ju ra barra e luftës dhe e mbajtët, edhe ne, po të na binte, do ta kishim mbajtur...

«Ekspozita s'ka për të qenë e nivelit?» Le të mos jetë. Do të duket si shumë diletante? Le të duket. Çdo fillim kështu e ka.»

Shkova në bibliotekën e qytetit të qendrës dhe mora ç'më duhej. Shfletova librin: «Ç'duhet të dijë një fotograf.» Titulli gabim. Pse jo fotografe, por fotograf?... Po sikur të më jetë djegur ajo poza? Ajo poza e Meros. Jo, nuk ka si të jetë djegur, unë s'jam fataliste. Tani, Besa, në sulm! Gati për ekspozitën! Le të dalë si të dalë, por do ta bëj!»

U nisa menjëherë për në floktarinë e grave:

— Fatime, ndiz dritat e mëdha, qëndro atje te ajo nusja që po i bën permanentin. E, ashtu. Gati? Me shëndet, Fatime! Që aty renda në Kombinatin e sheqerit, në sallën e madhe të sitave, atje ku derdhet sheqeri si lumë nën kujdesjen e grave dhe të vajzave. Pamja, është madhështore, sallat zbardhin për-bukuri, dritat janë të forta!

— Aneta, ju lutem shumë, përvishini llërët gjer përmbi bërryl. Sa më të qeshura. Milenë, kokën më lart. Ti, Nilka, ngreji supat dhe jepi gjoksit përpara. E ashtu. Gati. Me shëndet!

Që nga Kombinati, në Fabrikën e alkoolit. Këtu shumica janë gra. Renda në repartin e shatrivaneve, ku derdhet alkooli brenda vazove të mëdha prej kri-stali:

— Katerinë! Buzëqesh dhe kape me të dyja duart atë manometrën e derdhjes. Ti, Lila, bëj të duket sa më shumë ajo përparësja e bardhë. Sytë te aparatet! Me shëndet!

Në të dalë, pashë autobusin urban. Në timon Bukuria.

— Bukri! Xhan i motrës!

— Ikë, Besa, se s'kam kohë, po ç'dreqin ke?

— Të lutem, Bukri, he ashtu, mbi timon, pak më ashpër vështrimin!

Ajo s'u mbajt dot dhe ja shkrepri gazit.

— Po mos qesh, moj Bukuri, të lutem.

— Po s'kam pare.

— Nuk të dua pare. Hajde, me shëndet!

Hyra në dyqanin e rrobave të gatshme:

— Argjiro, të lutem!

Ajo hapi krahët, e habitur. Por e kuptova se atje s'kishte dritë sa duhej.

— Argjiro, më bëj një nder. Ju lutem, një minutë ju klientë. Argjiro, hyrë në kafazin e madh të vitrinës, do të të marr që matanë xhamit. E, ashtu. Falemnderit, Argjiro!

Rrugën për në qytet e kapërceva me një frymë. Në bashat e mëdha të kooperativës bujqësore po mblidhnin mollë. Kalova nëpër pirqjet e mëdha të mollëve. Po këtu kishte shumë gra, kurse unë kërkjoja vajza, shoqe të mia. I gjeta, më në fund, në starkinget e gjata. Këtu ishte më vështirë, këtu punohej me shkallë të larta. Edhe mua kështu më duhej.

— Ti, Marie, dhe ti, Drita, edhe ti, Noi, ju lutem shumë, ngjituni mu në majë të drurëve, përvishni llërët dhe buzëqeshni. Ti, Arsinoi, lëshoje pak nga e djathta atë kaçurrelën rebele. Dhe qeshni. Me shëndet!

Renda nga vreshtat. Veshulët më të mëdhenj i

gjeta afër hendekut. Por njeri nuk kishte fare këtu. Bëra pak çape më poshtë. Ishte atje një nga stacionet e linjës urbane. Njerëz kishte plot, dhe autobusi s'po dukej. Hyra midis tyre. Dikush më hodhi një të tallur:

— O shoqe, na nxirr një herë në fotografi:

Ndoshta e kishte dhe me të vërtetë, por mua më kishin hipur ethet e luftës dhe as që e përfilla. Gjeta një shoqe.

— Tefta, mirëdita. Jam ca e nxituar, por dua të më ndihmosh. Sikur ta dish se sa shumë ta kam nevojën dhe sikur ta dish se përse do të vlejë kjo, do të më ndihmosh. . .

— U. . . fjalë e ke atë? Si e ke punën?

I tregova.

— Po, jam nisur për në qytet. Pastaj. . . me këto rroba. . .

— Ca më mirë. ti kooperativiste je.

— Ashtu jam.

— Eja pas meje.

Hymë nëpër vargjet e hardhive. Përballë na doli rojtari.

— Po ju ç'bëni këtu?

— S'kemi ndër mend të vjedhim, Bektash. Ja, do ta shikosh.

— Po pse, s'u sosin çairet për të dalë me kadro?

— Të lutem, Bektash, pastaj të shpjegoj. Tefta, përkulu paksa pas trungut, kape atë veshulin e madh, buzëqesh. . . u, moj korbë, sa të tepruar e ke atë dekolte!

— Jo, po u kërrusa, ti ashtu më the. . .

— Mirë, mirë, mos u druaj.

Mbi kokrrat e verdha të rrushit të pjekur kishte

bulëza të bardha vese, ato xixëllonin përbukuri. «Po vallë do të m'i kapë objektivi? Ama ç'e humbas! Do t'i kapë përbukuri. Objektivi im do të kapë edhe atë buzëqeshjen aq të ëmbël dhe mitureshte të Teftës...»

— Më rrofsh, motër, dale të të puth njëherë!

* * *

Dhjetë ditë me radhë s'më kapën këmbët dhe. As që pyesja fare për ata që më hidhnin romuze. Përkundrazi, i shihja mirë, kthehesha mbarë dhe i fotografoja. Dhe nuk kishte vetëm burra, kishte edhe gra. Por unë i kisha hyrë luftës, nuk desha të tërhiqesha. Në revistën «Shqiptarja e re» lexova një artikull mbi gratë në botën kapitaliste. Atje thuhej se në Zvicër, gratë, për të fituar të drejtën që të votonin, ishin shtrirë mbi shinat e trenave. . .

Gratë e botës kapitaliste! Rrezikojnë jetën për të drejtat e tyre. Unë tërhiqem, sepse del Merua me shokë. Jo, nuk tërhiqem!

Brenda javës kreve edhe kërcimin tjetër. Mësova të laja filmat, të stampoja, të dalloja letrën, markat, masat e elementeve kimike, markat e aparateve, mënyrën e përdorimit. Por filmat e parë, mbi të cilët isha mbështetur në luftën time, nuk i lava vetë. Kisha frikë se mos më digjeshin.

Pas dy javësh, në sallën e kino-klubit te qytetit, unë çela ekspozitën. Sa shumë telashe kishte ajo! Në të parë duket diçka e vogël, e parëndësishme, por, pa t'i hysh punës?

Tani drejtorin e kisha në krah, ai më ndihmoi me gjithë zemër, dhe ditën e diel, në orën 10. . .

Unë pandeha se do ta hapja vetë sallën dhe me kaq. Por nuk ishte kështu. Bajrami kishte vepruar fshehtazi meje. Në orën 10 në mëngjez, në sallën e madhe të kino-klubit ishin mbledhur gjithë ata njerëz. M'u skuqën faqet dhe balli gjer në rrëzë të flokëve. U habita, por kjo s'ishte asgjë... papritur, disa zhurma motorësh qëndruan në rrugën përjashta dhe... tani e humba fare toruan. Po vinte sekretari i partisë së rrethit, pas tij shokë të tjerë, gjithsejt nja 20 veta. Në fillim m'u morën mendtë por pastaj e ndjeja veten të lehtë si pupël dhe për asnjë çast nuk më iku e skuqura e fytyrës. Duart më digjeshin. Isha plotësisht në ethe. Por këto ishin ethe të tjera, jo ato ethet e shqetësimit kur nuk përmbahesha dot dhe kur qaja si foshnjë. Drejtor Bajrami mbajti një fjalim të tërë, urime e përshëndetje. Pastaj sekretari i partisë preu një shirit të kuq. Unë isha atje dhe, duke mos e patur mendjen fare, zgjata dorën nga sekretari i partisë, kur ai preu shiritin e kuq... Ai gati sa nuk më lëshoi në dorë gërshërën e vogël, por shpejt e mblodhi:

— Jo.... juve nuk ju takon gërshëra... gërshërën ta marrë kjo vajza që mban diskun këtu. Ti, Besa, pa na pri përpara, udhëhiqna dhe na trego frutet e punës sate...

Një banderolë e madhe në krye: Ekspozitë fotografike e amatores Besa... pastaj pak më poshtë ky mbishkrim: Gratë dhe vajzat e qytetit tonë.

Isha e gëzuar në kulm, nuk ecja, fluturoja nëpër parketin e ndritur të sallonit të madh. Zemra më buçiste në krahëror. E përshkova krejt sallonin. Dhe ku më ardhi aq shpejt ajo gojë, ajo gjuhë, ato shpre-

hje! I shihja një për një gjithë fotografitë që vetë i kisha gatitur dhe më dukej sikur nuk i kisha bërë unë. Dhe, kur arritëm përsëri te dera nga ku hymë (nga ana tjetër), e humba dhe isha gati të delja kur sekretari i Partisë më mbajti për krahu dhe më foli:

— Pa dale, ç'bën ti, kërkon të ikësh, këtu ku ja vlen të qëndrojmë një ditë të tërë!

Qëndrova. Përpara kisha fotografinë e zmadhuar të Meros, me hajmalinë e tij në qafë, me atë gjoksin leshtor, me atë vështrimin tinzar, të hutuar e keqdashës. Sipër ishte shkruar: «Këndi i të prapambeturve».

— Bukuri. Ky na qenka Merua, — foli sekretari.

U habita. Nga mënyra se si fliste ai, patjetër do të kishte mësuar mbi ato «ditët e mia të vështira». Me siguri që kishte dëgjuar.

— Mirë, Besa, bukuri, ky është Merua vetë, po këta çunat këtu?

— Këta janë nipat e tij...

— Mirë ua ke punuar...

— Po këta tipat këtej?

— Këta janë disa prej atyre që më hidhnin fjalë ditëve të para, prej atyre që talleshin; kishte edhe të tjerë, por unë zgjodha vetëm këta.

— Natyrisht, rastet më tipike... Urime!

Shkoja përgjatë ekspozitës e shtyrë nga gjithë ajo turmë njerëzish dhe nuk di... isha e hutuar apo e lumtur... vetëm ndjeja që zemra më rrihte fort... ndjeja gjithashtu edhe vështrimet e njerëzve dhe s'dija si t'i kuptoja, vetëm e ndjeja: Më të shumtat ishin dashamirëse, po ndjeja sikur vjedhurazi më ndiqte edhe vështrimi i egërsuar i Meros.

NJË NATË NË VENDLINDJE

Aty nga fundi i vitit shkollor, me tri shoqe të mia shkuam në krahinën malore, ku kam lindur vetë. Një shtegtim i tillë, për të mbledhur fjalë të rralla e shprehje të popullit, përbënte për mua një rast jo të zakonshëm. Dhe ishin dy arësytet që më dhanë një gëzim të pamasë e një entuziazëm të tillë, sa dy ditë e dy net me radhë u përgatita e thujse s'vura gjumë në sy. Së pari, sepse po shkoja në vendlindje e, së dyti, nuk po shkoja dosido, por po nisesha gati si një punonjëse shkencore (të paktën, mua kështu më pëlqen ta them!) në shërbim të gjuhësisë.

* * *

Djepi im ishte përkundur në vendlindje këtu e gati 20 vjet më parë. Dhe, kur ika unë prej andej, isha e vogël. Ashtu të vogël, e mbaj mend veten time, që e shihja përditë në faqen e «Burimit të bilbilave», me ca faqeza buçka e me ca bukla të verdha në kokë, që mamaja m'i zbukuronte përditë me lu-

le nga të livadhrit ose me lule të kuqe nga të oborrit.

Por babai punonte minator në një qytet të vogël. Ai hapte me qysqi brima për të futur pastaj dinamitin dhe. . .

. . . Një ditë prej ditësh ndodhi ajo shpërngulja e familjes që nga malet e egra në luginat më të buta të fushës, këtej ku rritej misri në tokë tul e ku mërzenite edhe ngjala shtegtare.

Largimi nga vendlindja është një ditë nga ato të rrallat në jetën e njeriut. Mbaj mend një mëngjez të tillë: Drita e diellit dukej lart e larg në qiell, por fshati im ishte në një hije të plotë, që pasqyrohej nga korijet përtej, ku edhe po vërtitej errësira e po ngriheshin avujt e natës.

Disa teze e halla qanin e më puthnin e më puthnin, sa si për çudi shpëtuan atij mëngjezi faqet e mia buçka! Sepse m'i thithën aq fort, sa lëkura ime e trëndafiltë prej fëmije më digjte, e sytë më lotonin.

Më hipën në kalë, më vendosën sheshazi në mes të samarit, anembanë kisha velenxa të trasha e jashtëkë të ashpër prej leshi dhije. Tani tezet e përplotura më shihnin veç kryet e më dërgonin të puthura të tjera prej atyre, që unë mund t'i duroja një shekull të tërë.

Zu tingëllonte zhurma e bakrit, se po varnin e po ngarkonin kusira e tenxhere, pastaj diku në samar varën atë mikun e vjetër të vajzës së vetme — tiganin e vogël me faqe të ndritshme prej kallai e me kurriz të zi prej bloze.

Unë nisa të lëkundesha, pastaj lëkundja ime u kaloi maleve, korijeve, arave dhe shtëpive të gurta të fshatit. Nisën të lëkundeshin edhe tezet, që vazhdonin të qanin, ndërsa mua më digjnin faqet. E për-

fytyrimi im për «botën e largët», që do të zbuloja paskëtaj, më bënte të gëzohesha.

Tani më dukej se kali nuk ecte, por notonte në një lumë të padukshëm, e unë shihja sesi më parakalonin korijet e mëdha me breza shkëmborë, që rrethonin kodrat e malet, ashtu si rrathët e hekurt shtrëngojnë butet e mëdha të verës.

Ata breza të atillë gurësh, që i kam parë vetëm ndër anët tona, më ngjallnin një emocion të tillë, sa s'mundëm ta harroj kurrë. Për një çast, ato duken sikur i ka vendosur dora e njeriut në një epokë të largët, kur punonin sklevërit, kur koskat e tyre formonin pirgje me kafka dhe eshtra. Renditje të tilla shkëmbinjsh zbuluam sivjet në trasenë e hekuru-dhës, dhe mallëngjimi e mahnitja ime ishte e dyfishtë, sepse m'u kujtuan gurët e vendlindjes. E njëkohësisht pamë me sy gjurmët e rrugës Egnatia, të mbyluara nga muzgu i shekujve.

Pra, duke u larguar atëhere nga vendlindja, duke «notuar» nëpër ajrin e lagësht të mëngjezit, u lija lamtumirën kopeve me gjënë e gjallë, kodrave me ahe e pllajave me vreshta, kecave, që ishin kacavirur pas trungjeve dhe që zgjatnin kryet, duke lëvizur buzët e buta, sikur më uronin «rrugën e mbarë» për në «botën e madhe». Ikja atëhere e shihja druvarët tek prisnin dru e si sëpata qëllonte në trung e sesi krisma e saj vinte te unë tepër vonë.

Kaluan 17 vjet që atëhere, Kisha ikur fëmijë e po kthehesha vajzë e rritur. Unë e njihja vendin me pëllëmbë e më bëhej të thërrisja «Mirë-sejugjeta» gjithë kopshteve me mollë, të vjetrave e të rejave. . . më vinte të përqafoja drurët e të puthja gurët. Më vinte të përkëdhelja ferrat e drizat, këtu ku më hynin gjambat në këmbë e ku tok me Dilen mblidhnim qershë e lyenim faqet me lëngun e tyre.

Çudi sesi ka shpërthyer forca e njeriut! Kur dolëm në Lirëz, sytë m'u vranë nga reflektimi i rrezeve përmbi llamarinat e ndritshme të një godine të madhe. Godina, në anë të xhadesë, nxirrte ca zhurma të njohura dhe përhapte anëmbanë disa tela të trashë, që, duke ndriçuar nëpër ajër, merrnin rruqë e ikin larg nëpër fshatra e kantiere.

Pastaj hymë në fshat dhe, duke u përmbajtur me mundim, «të shohim kush do të më njohë!», dëgjova dikë që foli brenda në oborr:

— Dilni të shihni çupën e Sulos. . . qenka bërë tamam nuse!

Por unë ecja përsëri e përsëri faqet më ishin ndezur aq fort. . . thujse si ditën e ikjes: U munda të mbahesha gjer në fund, po, kur arrita te vendi ku ishte ngarkuar tigani i vogël i vajzës së vëme, nuk munda. . . nuk munda. . . aty doli një nga ato tezet e dhembshura, që nuk i zgjata dorën, por ju derdha në grykë e pa një pa dy ju lëshova ndër krahë. Faqet e mia tani mund të duronin edhe sepse të puthurat e tezes s'e kishin më forcën e 17 vjetve më parë.

Rinia asaj nate jepte shfaqje estrade në sallën e vatrës së kulturës.

S'arrita t'i shihja shoqet e vogëlisë në rrugë,

as në shtëpi as te sheshi i madh. I pashë në skenë duke interpretuar, i pashë në skenë duke kënduar, i pashë duke hedhur valle. Dhe zemrën e kisha plot nga gëzimi. Më kërkonin t'i mësoja, më kërkonin të bëhesha regjizore, kurse unë vetë kisha ardhur të mësoj prej tyre.

Harrova për një çast pse kisha ardhur. U shkri-va e tëra me këta njerëz të mirë malësie, prej të cilëve kisha dalë e prej të cilëve kam mësuar të çapitem.

Nga fundi i çfaqjes, shkova prapa skenës, se nuk e mbaja dot gëzimin që më kishte pushtuar.

Te një derë qëndronte një njeri i panjohur, me një sëpatë në duar, i parruar, i veshur me shajak të zi e me ballin të rreshkur e të rrudhosur. Ishte gjithë nerva e inat. Mbante erë bulmet e duhan e diç shante dhe... sapo u mbyll skena me perden e trashë prej doku blu, njeriu i panjohur hyri atje e nisi të bërtiste:

— S'ju di unë ju? Jeni veç për tralala... u marrësët pas valleve e krisët e ikët... kush e kishte lënë hapur portën e stallës? ikën bagëtia në pyll...

Mendova se tani do të pëlciste sherri, më shkoi mendja te historitë e gjyshes për shamatat e zënkat e kaluara, kur fshatarët rriheshin e vriteshin për hiç mos gjë...

Por gjithë ai gëzim nuk mund të përmbytej nga një «kërkim llogarie» i brigadierit të blegtorisë.

— Do t'i gjejme ne... pas mbrëmjes... se kemi mbrëmje vallëzimi.

— Nisemi në çast.

— Niseni ju, po përgjegjësinë e kam unë se...

Shoqja ime Dile! Është kaq e dashur dhe kaq e mirë, kaq e ëmbël dhe kaq punëtore! Ajo vallëzon

me sytë ulur, e emocionuar dhe jo lirshëm.

— Pa më mëso mirë ti...

— Të mëson motra ty, po nuk më thua, Dile, thërresin burrat për këto?

— Disa thirrën sa thirrën, tani s'thonë më gjë, se u lodhën... neve na pëlqen kështu...

— Po Merikua... Dile, si i ka punët me Etemin? Dëgjova gjer në Tiranë se...

— Merikua? Etemi? I kanë hedhur miqësisë pleh kimik...

— Çfarë?

— Superfosfat!

Në fillim më ardhni si e papritur kjo frazë, pastaj qesha, më pastaj desha të nxirrja bllokun nga xhepi i tutave. Por:

— Mos e shkruaj këtë... se kë të shkruash më parë?

— Pse?

— Si pse? Iku koha e errësirës, tani të gjitha vajzat e kanë zgjidhur gjuhën...

— Edhe ti, Dile...

— Ta merr mendja...

— Ti, Dile, do të më ndihmosh për punën që kam ardhur?

— Sa të më vijë për dorësh... motra për ty...

Afër mesnatës dolëm të gjejmë kopenë e viçave, që kishin marrë malin. Të them të drejtën, s'dëgjova njeri të qërtonte «atë që harroi» të mbyllte portën e stallës. Madje do të desha të them të kundërtën. Sa për vete, unë e urova atë, cilido që të ishte, vajzë a djalë, sepse na dha rastin t'i biem pyllit mes për mes nëpër errësirë, kur hëna rendte nëpër qiell, sikur mundohej të na ndihmonte e të na

tregonte nga ishin e nga kullosnin viçat nëpër natë.

Thërriste Dilja duke ndjellë mëzatët e vegjël, e përfytyrimi im rendte prapa viteve të shkuara, atëhere kur nuk dija as të flisja as të ndjeja e as të dija se ka një bukuri natyre nëpër natë e nën hënë, kur malet duken si kështjella gjigante, e zjarret dallohen si dritare të kullave.

Ishim një grup prej tre vetash. Tok me ne kish-te ardhur edhe Xhaferri, shoku ynë i vogëlisë, por që atëhere hiqej ca më i madh. Ky na printe përpara dhe na thoshte:

— Thërrisni ju, se zëri i vajzave dëgjohet më mirë. . .

Dhe ne ndillnim bagëtinë, dhe ata mundoheshin të mbanin të qeshurën me belbëzimet e mia:

— Ke harruar!

— Ke harruar!

— Kam harruar!

— Viçat duhet të jenë andej nga pllajat me tër-fil.

— Andej duhet. . .

— Duhet, sepse tani gonxhet me tërfil rëndohen nga lëngu i ëmbël, e mëshqerrat s'i ndahen dot.

Xhaferi flet e s'pushon e unë mendoja se këtë «gatishmëri» e humor të tij e kishte për mua, miken e porsaardhur.

Nuk i ngopesha dot bukurisë magjepsëse të natyrës nëpër natë, fërfërimës së fletëve dhe uturimës së erës, gurgullimës së ujërave dhe gurëve, që binin e përplaseshin e iknin tatëpjetë.

Diku pas ferrave vura re se kordelen e flokëve s'e kisha më. Ku më shkoi? Mos ma rrëmbeu ndo-

një ferrë, apo ma rrëmbeu era. Apo ndoshta ma rrëmbyen vajzat e përrallave të gjyshes...

Mbeta prapa një çast e mahnitur: fjalët e Xhaferit s'dëgjoheshin më e as zëri i Diles, që ndillte viçat e humbur... Dhe unë kuptova! Dhe unë u gëzova... Dhe unë s'u habita fare, kur zëri i Diles kishte një dridhmë të tillë, sikur të ishte i mallëngjyer...

Më ardhi një nënqeshje e ëmbël në fytyrë, shpirti m'u gëzua e m'u duk sikur kordelja ime e flokëve kishte ikur e kishte fluturuar atje në gonxhet e ëmbla të tërfilit.

Pylli u mbush plot me thirrje, poshtë e lart dukej drita e fenerëve, e pastaj vargje me mëzatë që i zbrisnin tatëpjetë. Dolëm te një shpat i egër, poshtë ishte humnera e ca më poshtë xhadeja dhe lumi i madh.

Natë. Fryn një erë e freskët, që vjen nga larg duke sjellë aromën e çajit, që rritet në malet e Lenijes.

Në anët tona malet e largëta janë të zhveshura, ujërat kanë gërryer sa kanë mundur, e prandaj shtrati i lumit, si labirinth, është tepër i thellë e i fshehur nëpër llagëme. Nga larg po zbresin një varg kandilash... lëvizin e gjarpërojnë nëpër lugina... janë kamionat e rëndë, që transportojnë lëndë druri. Dritat e tyre hera-herës zhyten gjer në lumë, e atëhere zë vend e s'tundesh e do që të përsëritet edhe një herë ajo zhytje dritash, që reflekton e derdh gjithë ato ngjyra.

Xhaferi ankohet se grupi ynë nuk gjeti asnjë viç. Por fajin e marr vetë, se unë s'mundja të rendja natën nëpër pyll.

— Jemi te guva e Beqos, — thotë Xhaferi,

Guva e Beqos! Dhe më kujtohen tregimet e mamasë:

...«e kishim fjalën te guva e Beqos! Ata të pestë si njëri tjetri (këta ishin dajot e mi partizanë) vinin te kjo guvë. Vinte Nexhua syzi, me atë she-njën e prerë në buzë. Vinte Skënderi i heshtur e i gjallë, vinte Samiu i urtë e ai Aliu i gjatë e ca më rrallë dukej Saliu i urtë e i vogël, që vinte të shih-te motrën dhe të katër vëllezërit... por një ditë s'u kthye në shtëpi as Saliu i vogël, e dërgoi fjalë se veç pushkës në krah, vuri edhe një yll në ballë...»

Po... edhe vetë dikur e pata marrë një «yll» në ballë.

Dua tani t'ja them Xhaferit, po s'di sesi do të ma marrë.

Njëherë, ky Xhafer, më ka qëlluar me llastikë mu në ballë, por jo me haliç. Në vend të guralecit kishte vënë një qershi belice. Qershia e madhe m'u përplas në ballë e plasi... Fytyra m'u mbush me «gjak» sa mamaja u tmerrua, por pastaj qeshi, se gjaku ishte ai lëngu i belicës së madhe,

Dhe mbahe mend mirë se atëhere Xhaferit ju kanosën:

«Hap sytë, se, qoftë larg... po t'ja nxirrje synë e ta lije me mëhanë... ta sillnin në derë... e ta merrje nuse!

Dhe tek kërkoja të arrija Dilën, që ecte përpara ose prapa Xhaferit (këtë nuk mund ta shquaja dot), m'u kujtuan fjalët që ajo më tha disa orë më parë: «I kanë hedhur miqësisë pleh kimik!»

Dhe vetëm tani u kujtova se kisha ardhur si një punonjëse shkencore në shërbim të gjuhës...

UNË DHE GJYSHI XHEMAL!

Mbledhja jonë u bë në kovaçanë, meqë atje vendi i punës ishte më i gjerë. Kovaçët e ndërmarrjes sonë u ulën mbi farkat e punës, por që më parë kishin sjellë aty fronat dhe stolat e reparteve. Se ne ishim ndërmarrje e shërbimeve të qytetit të vogël, që fillonte me repartin e këpucarëve, rrobapësve, berberëve për burra, floktoreve për gra, repartin e radios, orëndreqësit, me repartin e biçikletave, kallajxhinjtë e në fund repartin e kovaçëve.

Isha tepër e emocionuar asaj dite e më dridhej gjithë trupi, por më keq e kisha me buzët e me gjunjët, që nuk i përmbaja dot.

Në rendin e ditës ishte një pikë e vetme: Lutja ime për të m'u dhënë e drejta e studimit, pra, aprovimi i kolektivit. . . .

Por që të jetosh kaq kohë në një kolektiv, edhe do të ndeshesh me njerëzit. E sidomos kur merresh me shumë lloje punësh, si unë, që herë punoja si radioteknike, herë hyja në arkë, merresha edhe me normat, ikja nga puna me ditë të tëra për probleme shoqërore. . . .

Plakun Xhemal s'guxoja ta shihja në sy. Më dukej se kovaçi plak mbante me mua një mëri të hapur.

Kisha pandehur se Xhemali i kishte pasur me shaka gjithë ato fjalë... por kur ardhi një ditë...

Kisha një dëshirë të brendshme të punoja në kovaçane. Dhe një e dy e shkoja aty, merrja çekainin dhe qëlloja në kudhër ndonjë sëpatë që kalitej, ndonj plor, ose ndonjë detaj nga të kombinatit, që kovaçët e andejshëm ja çonin për kompetencë mjeshtër Xhemalit.

Dhe këtu s'kishte asgjë për të qeshur, sepse Xhemali ishte vërtet usta i zanatit të vet.

Por usta Xhemali gjithnjë më thoshte:

— Kam një nip, djalë për kokë të djalit. I shkathtët, i zgjuar, bardhosh... dëgjon ti? Bardhosh! Është këngëtar në estradë, ka dy diploma në xhep, e mban pasaportën hyrë e dil jashtë shtetit... do të të marr nuse për nipin... ama ta dish, djalë për kokë të djalit dhe është bardhosh... dëgjon?

Kështu më kishte thënë Xhemali që atëhere e dy vjet më parë dhe këtë ma kishte përsëritur kushedi sa herë. Unë gjithnjë i buzëqeshja plakut, duke u druajtur të hyja në hollësira.

Në ndërmarrje kishte edhe njerëz që me shaka ose gjysmë për gjysmë, më thërrisnin: «O nusja e Xhemalit!»

Por Xhemali s'më ndahej: — Dëgjon ti, është bardhosh e ka dy diploma!

Natyrisht, çdo vajzë i përkëdhelet sedra e krenaria kur e kërkojnë, kur i propozojnë, kur i çojnë letra, qofshin këto edhe anonime si: «Nëqoftëse je dakord për martesë, do të të pres në x vend...»

Po ja ardhi dita që unë bëra lutjen për të drejtën e studimit. Përmbajtja e saj u përhap nëpër të gjithë punonjësit. Këta e bisedonin çështjen, e shoshitnin... madje disa shoqe të floktarisë së grave edhe më uruan «udhën e mbarë e suksese». Veç në pushimin e mesditës, tek po uroja «Ditën e mirë, gjysh Xhemal!», plaku, gjithë hundë e buzë, s'm'u përgjegj me gojë, por më bëri shenjë me dorë që të mos ikja, po të futesha në farkë, atje ku ai po më priste...

Unë u binda, ju afrova, ngrita krahun e kapa shtizën e kacekut dhe e ula. Vërshoi oksigjeni në zjarr, dhe thëngjijtë u përskuqën.

Gjithnjë, sa herë hyja në atë repart gjatë pushimit, më pëlqente t'i fryja zjarrit dhe, nëpër atë fryrje e shfryrje të kacekut, do të dëgjoja edhe fjalët e gjysh Xhemalit: «Ai nipi, im...»

— Ke bërë lutje për të shkuar në shkollë të madhe!

— Po, gjysh Xhemali...

Ai po dridhte cigaren, dhe e pashë që ju drodhën duart...

— Po ne e kemi pasur një fjalë, o vajzë... Vetëm tani e kuptova se plaku e kishte pasur me gjithë mend. Ndjeva se gjaku më rendi nëpër fytyrë, ashtu sikurse ndjeva që plaku ishte shumë i fyer.

— ...po, gjysh Xhemal, unë di se ju e keni pasur me të qeshur.

— Ç'ka për të qeshur këtu?

— Po ja, zakonisht të moshuarit u thonë të rinjve fjalë të tilla, pastaj, në kohën e sotme, si është

e mundur? Edhe ai nipi yt, s'kishte për ta pranuar një gjë të tillë.

— Jo, jo... ti për të mos folë... se kur të vijë dita, ai s'ka për të ma prishur, se më ka gjysh, kurse ti... ka dy vjet që me gojën plot: «Gjysh Xhemal e gjysh Xhemal» e sot kërkon të ikësh për katër vjet në shkollë... e përse pa... për të mësuar bejte...

Ai s'foli më. As vetë s'fola, por asnjëri s'tundej të largohej. Më vinte keq sinqerisht për atë plak, që dridhej nga emocioni dhe shkak për këtë isha unë... po s'dija çfarë t'i thosha e si ta ngushëlloja.

Rrinim atje kryeulur, afër farkës, që mbante erë kaçavel të djegur, blozë dhe hekur të skuqur. Një erë e lehtë frynte nëpër hatullat, kurse që nga çatia, lëshonin një të kuq të çelët tjegullat marsejeze, ngaqë u binte sipër dielli i ngritur në zenit.

Nuk di sa kohë kaloi, por me siguri aq sa në shtëpi u bënë merak për vonesën time. Ndjeva një të ecur të njohur në rrugë e sidomos trokitjen e shkopit të gjyshit tim të vërtetë, që po kalonte nga reparti në repart për të më kërkuar mua.

Kur hyri në farkë, im gjysh ngeci. Nuk dinte si ta shpjegonte heshtjen tonë... kokët e ulura, lotët në sytë e gjysh Xhemalit dhe fytyrën time të shqetësuar...

Im gjysh më nisi për në shtëpi dhe më vonë mësova ato, për të cilat më vjen turp kur i kujtoj.

Midis pleqve ishin ndezur një zënkë, që kish-te mbaruar me fjalë të hidhura. Fjala e fundit e gjysh Xhemalit kishte qënë:

— E kuptoj, zoti Islam, e kuptoj. Ti e paske

hallin te soji e te fisi... ju si familje paski mendidime të mykura...

Kjo ngjarje më bëri atëhere të mos i dal më përpara gjysh Xhemalit. E kështu s'plotësoja dot as atë dëshirën time për të rrahur hekurin e skuqur në kudhër, për të punuar shtizën e kacekut dhe për të dëgjuar atë cërcëritjen e hekurit të nexhtë «kur i japin ujë»

Dhe sot, mbledhja e kolektivit për lutjen time.

Gjysh Xhemali, kokëulur, rri në krye të farkës. Buzët i ka të shtrënguara, është i parruar, me ca gjurmë të zeza në qafë e në zverk. Janë gjurmët që lënë çurkat e djersës, që, në një punë të rëndë si kjo e kovaçit, nuk reshtin gjithë ditën.

Edhe se jam shumë e shqetësuar, bëj çmos që të takoj goftë edhe shkarazi vështrimin e gjysh Xhemalit. Dua t'i buzëqesh me shpirt të larë, dua t'i shpjegoj me zemër se unë nuk e përcmoj, përkundrazi, e dua, e respektoj, e nderoj. Dua t'i them për të njëmijtën herë se gjyshi im bëri ndaj tij jo një gabim, por një faj të pafalshëm... por më kot! Kovaçi plak nuk m'i jep sytë asnjëherë. Ai rri atje, ulur mbi kudhër, me çekanin nër duar, që e sheh me vërejtje, thua se s'e ka parë kurrë ndonjëherë.

Edhe sot në mëngjez im gjysh, kur u nisa në punë, më hodhi një «Bela me atë djall Xhemal, s'bëra mirë që u përfola.»

Por im gjysh nuk e tha këtë se e ndjeu gabimin, por se parashihte rrjedhimin e keq të fajit të tij për mua.

Mbledhja filloi. Atë e çeli Tefta, kryetarja e komitetit profesional.

Shquajnë ndër të gjitha shoqet flokët e saj të

bukur, fytyra e hijshme, dhëmbët e bardhë dhe sytë e kaltër.

— Sot në këtë mbledhje marrim në shqyrtim lutjen e shoqes Lira, e cila kërkon nga ne aprovimin për të vazhduar shkollën e lartë...

Heshtje. Në të gjithë farkën sundon ai çasti i fillimit të mbledhjeve, kur secili mendon: «Unë do të flas i dyti...»

Por nuk kaloi gjatë dhe njerëzit, fjalën e të cilëve e prisja me ankth, filluan të ngriheshin një nga një.

Kur unë s'e prisja fare, u ngrit Xhemali plak duke vështruar nga Tefta, por aspak nga unë.

Tek u çua, çekani i rrahu në kudhër me atë zhurmën e njohur, dhe buzët e ngjeshura e me tul të Xhemalit, u çelën. Unë u gëlltita; në atë çast, çdo gjë isha gati të shihja e të dëgjoja, por jo zërin e gjysh Xhemalit.

Në kokën e thinjur të tij dallova bulëza djerse, që sapo i dolën e që ngjanin tamam me ato sumbulla e kallajit të shkrirë, që kisha parë aq e aq herë në këtë repart.

— Shokë dhe shoqe... Si e tha edhe shoqja e kryesisë, domethënë, ne jemi mbledhur sot për të shikuar... Po ç'ka këtu për të shikuar xhanëm?... Çupa kërkon të shkojë në shkollë? Po të shkojë more! Prandaj i ka hapur shokllat Partia... po do thoni duhen shikuar ca gjëra, biografia, jo qëndrimi, jo puna. «Takor» xhanëm. Biografinë në rregull. Puna. Po ajo me ne ka punuar! Se mos ka punuar në Opar!... A ka njeri të qahet nga puna e saj? Jo! Unë s'kam për vete. Ma ndreqi radion që punë e madh dhe hakun domosdo në arkë e

derdhi. Të gjithëve në qytet ua ka ndrequr radiot... apo jo? Të shkojë çupa, ore, si të mos shkojë? Si punëtore e si njeri s'e ka shogën, të shkojë. Unë jam më plaku këtu e ju e dini. Unë flas më të rrallë...

Deri në ditën që do të nisem janë edhe dy muaj. Dhe gjatë dy muajve, unë përsëri do të punoj e përsëri do të shkoj në farkë... e përsëri do të hedh kaçavel në zjarr e do të rrah me çekan hekurin e skuqur, e përsëri do të dëgjoj zërin e ëmbël të gjysh Xhemalit. Përsëri do të jem pranë zemrës së tij të madhe e përsëri do të dëgjoj atë cërcëritjen e hekurit të skuqur «kur i japin ujë.»

NË MAQINË

Pasi mbarova gjimnazin dhe u ktheva nga aksioni, i hyra punës për të mësuar një profesion. Qyteti im i vogël po rritet. Medoemos rriten edhe kërkesat. Para pak kohe u hapën edhe një floktore për gra, një rrobaqepësi speciale, nisi nga puna orëndreqësi dhe tani nevojitet edhe një radioteknik. Bëra një lutje në komitetin ekzekutiv, prita disa ditë dhe, më në fund, ja nisa rrugës së përditshme: shko e kthehu në qendrën tonë të rrethit të Korçës. Rruga është shumë e këndshme, e shtruar me asfalt, dy-mbëdhjetë kilometra e gjatë. Ajo është e mbushur anash me plepa, të cilët janë rritur, e gjelbërimi i tyre është harlisur goxha. Aty-këtu, nëpër parcela, ka puse arteziane, që shfryjnë një ujë të bollshëm dimër e verë. Por ajo që të bie më shumë në sy është harku që formojnë majat e plepave përmbi rrugën automobilistike.

Duke udhëtuar ditë përditë, fillova të njihesha me udhëtarët e përditshëm, me teknikët dhe elektrikistët e TEC-it, me mjeshtrit e sheqerit të Kombinatit «8 Nëntori», zura disa shoqe laborante dhe kështu udhëtimin e bëja më të këndshëm.

Po kurrë nuk më takonte të udhëtoja më të njëjtin shofer. Zakonisht, ata punonin me turne në këtë linjë dhe ishin nga tipat më të ndryshëm. Që ditët e para u ndesha me njërin prej tyre.

E quajnë Ferdi. Është një burrë i gjatë, një dyzet vjeç, me një palë mustaqe të holla, pak zeshkan, i hollë dhe i vemendshëm, por njeri që flet pak, ose më mirë aspak. Sepse gjer atë ditë unë s'ja kisha dëgjuar zërin.

Përbashta autobusit frynte një flad pranvere dhe unë, ulur në sedilje, nxora krahun nga dritarja. Dorën ma rrihte era dhe kjo sikur më zbaviste. Gishtat m'i guduliste era dhe më pëlqente t'i mbaja ashtu gjithnjë. Por fare partur shoferi frenoi ngadalë, u kthye nga unë e thirri:

— Ti, vajzë, fut dorën brenda!

Dhe që atë ditë, që u bëra objekt vërejtjeje para të gjithëve sa ishin në autobus, e mora inat Ferdiun. Por s'mjafoi me kaq: Nuk kishin kaluar as tri ditë, kur hyra në autobus me një shishe në duar.

Autobusi u nis. Vend për t'u ulur nuk kishte. Ju afrova motorit. Ferdiu më hetoi nëpërmjet pasqyrës së madhe të maqinës e më pyeti:

— Ti, vajzë, benzinë ke aty?

— Me mua e keni fjalën?

— Po, po, me ju. Benzinë keni?

— Jo, kam benzol.

— Ou! Ca më keq akoma! Ju lutem, dilni jashtë. Është rreptësisht e ndaluar.

— Po kjo shishe s'është e madhe.

— Po rreziku është shumë i madh... Ju lutem...

— Ndjeva se fytyra m'u skuq.

— Po a jeni në vete, shoku shofer? Unë jam vajzë. Si mund të zbres kështu në mes të rrugës?

— S'është ndonjë gjë e madhe. Shoqet e tua vetëm për vetëm u bien maleve mes për mes. Ato shkojnë në hekurudhë. . .

— Jo, unë nuk zbres.

— Bukur! Edhe unë nuk nisem dhe përgjegjësinë për gjithë këta udhëtarë. . .

Më ardhi në ndihmë shoqja ime laborante:

— Ç'bëhesh e marrë! — më tha. — Hidhe shishen përjashta. . . — Isha gati ta hidhja, por në atë kohë pashë se po kalonte një çiklist. E njihja dhe ju luta të ma merrte. Autobusi përsëri u vu në rrugë.

Kaluan disa ditë. Ferdiu si përherë shihte punën e vet atje në timon. Jepte e merrte me frenat dhe diferencialin, nuk fliste thuajse fare. Gjithnjë i heshitur, gjithnjë i menduar dhe i ngadalshëm. Po çfarë mendonte? Disa ushtarë edhe e ngacmonin ndonjëherë tërthorazi:

— Ja kemi hipur breshkës. . .

— Shofer Ferdiu në timon, gjithnjë është kampion... Por ai s'u vinte veshin fjalëve. Madje një ditë i foli një shoku aty në krah:

— Le të bërtasin gjithë ditën ata. Unë punën time e kryej si duhet. Pastaj kush nxiton shumë, gjithmonë vonohet.

— Vonohet. . .!

— Po, po. Kështu është.

Një ditë, sapo kaluam grykën e Pocevës, atje te kthesa e madhe, polici i trafikut rrugor, ngriti dorën dhe kërkoi që autobusi të ndalej. Ferdiu frenoi dhe çeli derën: Polici hyri brenda dhe përshëndeti. Nuk e kishim parë herë tjetër këtë polic rrugor. Di-

kush pëshpëriti se ishte i kontrollit qendror, i ministrisë.

— Shoku shofer, Ç'janë këta udhëtarë që janë ulur mbi motor?

— Po... u kam thënë kaq herë...

— U ke thënë aq herë! Kështu e respekton ti rregulloren? Më jep patentën.

— Ju lutem, shoku oficer, unë...

— Më jep patentën ta shoh një herë.

Dola në radhët e para. Në një çast u pamë me Ferdiun sy më sy. S'di pse m'u bë qejfi.

— Kështu i respekton rregullat, ti, shoku shofer? Për të tjerët i kërkon, kurse vetë...

Pikërisht të nesërmen u përhap një thashetheme komike:

— Shofer Ferdiun e ndali policia te gryka e Pocevës dhe ja mori patentën.

— Po përse?

— Për shpejtësi në udhëtim.

Fjala qarkulloi nëpër udhëtarët, aq sa dikush e ngacmoi:

— Shoku Ferdi, mësova se ja u morën patentën për shpejtësi...

E hetova Ferdiun nëpërmjet pasqyrës. Pashë se si u shqetësua e ju ngrys vështrimi. Kapi frenin dhe e ndali autobusin ngadalë:

— Për shpejtësi ma morën patentën mua? Po folë ti, moj vajzë, që ishe vetë këtu, folë... Pastaj sot ma kthyen. Ja...

Mendova se kishte ardhur rasti që edhe unë t'ja acaroja, ndaj ngrita supat:

— Unë di që ta morën patentën, po përse nuk e di... Ta shihje atëhere si u bë në fytyrë! Si mbeti

pikë gjaku. U zbeh, u zverdh, aq sa mustaqet e holla ju dukën edhe më të zeza. S'e kisha parë ndonjëherë Ferdiun as të qeshte e as të buzëqeshte. Buzëqeshja e sotme ishte plot ironi dhe sarkazmë.

Atëhere fola shpejt:

— Jo, Ferdiu s'kishte faj.

Por ai nuk e ktheu kokën, as nuk nxori zë.

* * *

Pas disa muajve ardhni dimri. Ja nisi me stuhi, të ftohtë dhe c'kmë. Natyrisht, tani shoferët e kishin më vështirë. Kalonin nëpër rrugën e akulluar, mbuluar nga degët e zhveshura të plepave. Fare papritur, motori u fik, dhe autobusi u lëkund disa metra rrugë. Pastaj qëndroi në vend.

Shofer Ferdiu mblodhi buzët dhe psherëtiu. Doli, hapi kasëten e hekurt, nxori që andej një tuftë me leckë, i ngjeshi në bidonin e naftës dhe na foli:

— Ka ngrirë lubrifikanti... Nga të ftohtët... Hapi derën. Të ftohtët e plakosi, po ai u hodh përjashta. Në pasqyrën e rrumbullakët u duk një çast sesi ai u shtri në rrugë e hyri nën autobus. Se çfarë bënte nën maqinë, mund ta merrje me mend duke shikuar këmbët e tija, që përplaseshin në rrugë dhe që dukeshin në pasqyrën e rrumbullakët. Siç duket, atje Ferdiu ngrohu motorin, sepse dolën shtëllunga tymi. Era frynte gjithnjë, dhe të ftohtët të priste si brisk. Pas pak, Ferdiu i dha gaz motorit, dhe pistonat e tij sikur gurgulluan. Autobusi ni-

si përsëri rrugën. Unë mbaja kryet ulur dhe në asnjë mënyrë nuk i hidhja sytë te pasqyra që kishte shoferi mbi ballë.

Pas disa ditësh, dimri u ashpërsua dhe më. Dëbora s'pushonte ditë e natë. Në rrugën automobilistike kaloi disa herë buldozeri dhe e hoqi dëborën. Por era vinte me egërsi nga malet e Lenijes dhe i lëshohej fushës. Dukej sikur e përngjonte atë gjarpërim të murmë të rrugës dhe i lëshohej si egërsirë. Nga Autobusi udhëtarët s'mund të vështronin asgjë. Dukej sikur mbi xham ishte derdhur dyllë i bardhë ose kallaj. Kalova mëngën e palltos mbi xham, bëra të fërkoja, por më kot. Veç ndjenja gjer në llërë një të ftohtë depërtues. Pikërisht në këtë çast, Ferdiu frenoi. Autobusi kërcëlliti, rrotat rrëshqitën me zhurmë duke u fërkuar me akullin. Udhëtarët u gjendën më këmbë. Vetë isha afër motorit, dhe gjunjët m'u ngjeshën pas kapakut të madh. U përkula vetiu dhe gati sa s'rashë mbi motor. Shofer Ferdiun një çast ktheu vështrimin nga ne, tha «Më falni», çeli derën e kabinës dhe u hodh përjashta. Motori i maqinës punonte shumë mirë. Ndiheheshin vetëm dridhmat e tija.

- Po ç'pati ky njeri?
- Më duket se s'është në vete!
- Mos i doli ndonjë gomë...
- Edhe ajo na duhet...

Ai që rrinte pranë meje, nxori kokën nga dera, të cilën Ferdiu e kishte lënë hapur, dhe me një ton indiferent foli:

- Siç duket, pa ndonjë të njohur dhe shkoi

ta takojë... Njerëzit filluan të bënin zhurmë. Dikush thirri me zë të lartë të mbyllnim derën, kurse një burrë serioz, që rrinte pas meje, tha se nuk ishte e hijshme kjo që po bënte shoferi: në këtë të ftohtë të madhe t'i linte njerëzit në rrugë për punë të tij...

— E, se s'bëhet qameti, — tha një tjetër, — fundja, në shtëpi, në të ngrohtë po shkojmë.

Sakaq Ferdiu u kthye. Shtrëngoi dorezën e u hodh brënda. Përnjëherësh hapi derën e hyrjes dhe u tha dy udhëtarëve të hapnin rrugë.

Ne pamë dy burra, që mbanin për krahu një grua me fytyrë të prishur, të zbetë. U ngrita përnjëherësh dhe i lëshova vend... kurse Ferdiu ndezi motorin, bëri tre-katër metra rrugë dhe e ktheu maqinën.

— Do të më falni, — tha. — Rast urgjent. Gruaja po lind. Do të vonohemi dhjetë minuta, por...

Përsëri u kthyem në rrugën që sapo kishim bërë. Kaluam kështu nja katër kilometra, dhe Ferdiu frenoi përsëri.

— Arritëm,-u tha ai dy burrave.

— Ndhimoheni gruan.

Sikur të më kishin urdhëruar, unë kapa gruan për krahu dhe e përçolla deri te dera e maternitetit. Kur u ktheva, zura vendin që kisha. Ferdiu më vështroi duke buzëqeshur. Sytë e tij m'u dukën të butë, të njerëzishëm.

Maqina u nis, kurse sytë e Ferdiut më vështronin përmes pasqyrës. Ishin sy miqësorë, të përzemërt...

KARVANI I ZI

Karvani i zi po vinte. Esmaja edhe s'e kishte parë, akoma s'kishte dalë në qafën e malit, por vajza e ndjente që ai do të vinte.

Gryka e malit edhe ishte nën hijen e rëndë të majave e ajo dukej tani si gryka e një përbindëshi përrallash.

Në shtëpinë majë kodrës ishte një zhurmë e një hyrje-dalje, sa s'mbahej mend ndonjëherë. Tringëllinin enët e bakrit, përplasej petësi mbi qerthull, e gjurmë mielli mbeteshin mbi mindere. Ndërsa në qilar radhiteshin tepsitë me bakllava.

Një satër kërcëllente në hajat, kurse maçokët mjaullinin e ziheshin shkallëve.

Teze Xhixhikua, dasmorja plakë dhëmbërënë, me dajre në dorë, këndonte, ndenjuri në bisht, me tumane të kuqe e me dy gjunjët hapur si biga:

*Pse je s'këlldisur sot,
Syri i zi mbushur me lot,
Kam nënën, s'e lë dot,
Syri i zi mbushur me lot...*

Bishti i cigarit i varej në buzë, e ajo këndonte duke mblaçitur atë cigar e duke përpëlitur sytë e përskuqur e të kërcyer si pofka.

Esmanë e kishin mbyllur në odën e vogël të hamamit. Atje, sipas zakonit, do të priste vajza, veshur veç me një këmishë të hollë... e kur të vinin krushqit, do t'i hidhnin sipër fustanin e bardhë e «hajt udhë e mbarë», ku të kallësh këmbët, të rënçin dhëmbët...»

Vajza dridhej. Bënte të përmbante gjurin e djathtë, por s'e përmbante dot. Bënte të shtrëngonte buzët, por s'i mbyllte dot. Syri i qante, i dridhej zemra. Nëpër dritaren e vogël, ajo shihte përjashta. Fusha ishte e gjelbër nga arat e mbjella me misër. Sot brigada e saj po vadiste. Ujët po gurgullonte nëpër brazdat e gjata. Shoqet, me shatat duarve, rendnin sa nga një anë në tjetrën. Dëgjonin llokoçitjen e tokës, që thëthinte ujin, futnin pulpët e bardha në baltën e vakur, shihnin gërshetat në cipën e ujërave e pastaj, duke ngritur paksa kapelet prej kashte, shihnin edhe ato nga qafa e malit.

— A po vjen karvani i zi?

Esmaja përkulet në gjysmerrësirën e hamamit. Nga shtëpia vjen era e gjalpit të djegur dhe e kungullit të zier. Në oborr, zogëzat jariçe kërcejnë nëpër gardh nga ajo zhurmë e panjohur për to.

Vajza mban duarve gërshetin e saj të gjatë dhe majën e tij e përdredh pas gishtit tregues.

I folën shoqet e saja gjithë asaj jave, e qërtuan, e shanë, e tallën, ... e çfarë fjalë s'përdorën!

— Esma, ktheje karvanin prapa, Esma!

Por vajza nuk mundej. Fjala e dhënë dhe hija e babait rëndonin mbi të, si të ishin trarët e zez të shtëpisë së vjetër.

Tani teze Xhixhikos ju shtuan edhe tri gra të tjera. Janë më shumë plaka se gra, e kënga e tyre e hallakatur e çjerr Esmanë në shpirt e në gjoks e i duket sikur me majën e një thike kruajnë një tepsi bakri.

«Shoqet po vaditin sot. Sytë i kanë nga gryka e malit, kurse zemrat i kanë te unë... më folën, më nxitën, por unë çapin s'e hodha dot. Nuk mundem!»

«Do të vijë dallga e të të marrë, por ti mos u jep... dallga po vjen. Prapa derës është fustani i nusërisë. Atje prapa po pret edhe hallë Zarifeja. Karvani do të hyjë në oborr. Dhe do të kërcasë dera e vjetër e odës... dhe...»

Si i hidhet të dënuarit me vdekje një copë pël-hurë për t'i zënë sytë, ashtu edhe hallë Zarifeja, do t'i hedhë Esmasë fustanin e nusërisë.

Dhe, që ta veshë atë fustan, Esmaja do të ngrejë duart lart, do të ulë kryet poshtë, do të ulet e do të përkulet. Llërët e supet e saja të njoma, të zbuluara, do t'i rrahë halla plakë. Halla ziliqare do t'ja shkojë duart e saja të ashpra e të fishkura Esmasë nëpër krahëror e nëpër trup.

— Hajde, bijë e hallës. Sa një pelë u bëre... «mbushç shtëpinë me djem!

Këtë që hallë Zarifeja do të bëjë sot me Esmanë e ka pësuar vetë. Vajza e ka dëgjuar qindra herë, se plaka, e roitur nga mosha e nga vjetëti, e tregonte dhe e ritregonte, si ai i plagosuri që nget plagën e vet.

— ...s'e di ata kam thënë, moj bijë, po ishalla s'e ke dëgjuar... Më muarr nuse në Panarit, dy ditë e tri net rrugë me kalë, të kallur në një sëndyq, që i thoshim «maf». Mafi, moj bijë, ishte i rëndë si plumb, me ca vrima brenda e me ca vija jashtë, si bishta dja-

Ili. Dy ditë e tri net hallë Zarifeja të është dërgjur në maf, dy ditë e tri net hallë Zarifeja të ka dëgjuar rënkimin e kalit, që djersinte e shfrynte, dy ditë e tri net hallë Zarifeja ka plasur e s'ka plasur dot! Tre muaj me radhë më dhembnin kryqet. Kjo ka ngjarë kur bëhej lufta me Ynanë e parë e kur në Protopapë na ishte një zabit që i therte fëmijët me thikë...»

Aty në dritaren e odës, kalon edhe kërcelli i pjergullës, që ngjet me gërshetin e Esmasë. Fletët e mëdha e gjelbëroshe hedhin në odë ngjyrën e hijen e tyre. Një bisk përdredhës është futur brenda dritares. Është ai bisku kacavjerrës i hardhisë, që zgjattet e kërkon një kunjë që të kapet e të lidhet. U ka shkuar afër atyre kunjave si kafaz të dritares, por ndoshta s'i ka pëlqyer të kapet pas tyre e është derdhur në pezul.

«Oj, bisk i gJORë! Ku ke hyrë kështu? Këtu ka errësirë.. ikë, dil jashtë... dil në diell...!»

Esmaja me duar e nxori biskun përjashta e për të njëmijtën herë i hodhi sytë nga gryka e malit. Karvani s'po dukej... por që do të vinte, e tregonte kënga e plakave:

— Pse je sëkëlldisur sot,

Syri i zi mbushur me lot...

S'dukej, por që do të vinte, e thoshte zemra e saj e shqetësuar, e tregonte syri i përlotur i nënës, që vinte në derë e i fliste fjalë që ja thoshte zakoni, por kurrë zemra e nënës.

«Cili është ai që do të më marrë nuse? As që e di fare. E quajnë Qamil. I ka 27 vjet, unë jam 17. As e pashë as më pa... Ai turi derri, që ardhi te im atë, tha se «ka shtëpi me dy kate e çezmë në prak të de-

rës» I janë lutur edhe gjetkë, po s'ka dashur, se do të lidhë miqësi të fortë me miq të fortë... Me-ten e dua dhe më do. Ma ka thënë vetë; unë s'i jam përgjigjur dot... e dua, e dua, por s'e marr dot, se s'na lë ai kanuni i egër e i gjatë sa qindra vjet... s'martohet vajza në fshat, por larg, shumë larg... Po ç'mendoj unë kë-shtu? Karvani do të vijë... edhe s'po duket, por që do të vijë, e tregojnë...

Gjer në odën e saj u dëgjua zëri i Verës...

«S'duan ta lënë të më takojë, por unë e di se ajo do të hyjë. Ja: po bën fjalë me babanë... babai i ka hedhur ca kupa, po mundohet të përmbahet. S'do ta shkelë, se pastaj i del boja fare.

— Po lëreni, moj, mësuesen të vejë te Esmaja... janë motra... lëreni, moj, që t'i ngjitet fati edhe kë-saj, lëreni posi, posi...

«Por Vera s'po vjen. Mbase po e mbajnë me fja-lë, mbase po e gostisin simbas zakonit. Kështu e de-tyrojnë të urojë e... mësuesja... eh! Sa larg ajo nga unë! Sa larg unë nga ajo!

Vera hapi derën, e ajër i ri hyri në odën e vo-gël. Bisku i pjergullës u lëkund në dritare, fletët e gjelbëra nanurisën hijen e tyre në dyshemenë, ku njiheshin gjurmët e Esmasë.

Ato u puthën e pastaj heshtën. Mendimet e për-ftyrimet u rendnin si në ethe nëpër kokat e tyre.

«Karvani i zi, dasmorë të pirë; karvan, që vjen nga larg, që zvarriset, dredhon grykave si gjarpër. Dikur vinte me maf, sot vjen pa maf... po përsëri pakëz ndryshon... karvan që ka vrrarë mijëra zem-ra... se edhe nëpër errësirën e kohëve fshehur janë shkëmbyer vështrime, fshehur janë dridhur zemra,

fshehur janë përkëdhelur faqe e janë shtrënguar
duar, fshehur janë tundur shami, si shenjëza e si
premtime dashurie. Por karvanët e zeza i kanë he-
dhur poshtë e i kanë prerë, ashtu si kosa e mprehtë
pret barin e njomë. . .

«Babai merr gazetën përditë dhe e lexon me
dëshirë. Në shtëpinë tonë nuk jetojmë më si në ko-
hën e mafit, por hija e zakoneve rron akoma në ko-
kat e disa prindërve tanë!

Vera e kapi Esmanë për supesh, që i dridheshin
si purtekë, dhe i foli ngadalë.

— Ata vijnë. . . por a e di pse? Sepse nuk ndjej-
në turp për këtë që bëjnë. Pra, duhet që atyre t'u
vijë turp! Ta ndjejnë veten si ajo molja kur i hehin
sipër naftalinë!

— Po mjaft u çmallët, moj çupa. . .

«Babai shtihet si i shkujdesur, por ka frikë dhe
prandaj ardh.»

— Ngrehu, o Vera, shko tani. . . se për ty e pri-
shëm edhe zakonin. . . Esmaja tani duhet të bëhet
gati. . .

— Po dale, baba Istref, shpejt është. . . karvani
s'po duket.

— S'duket, por ai do të vijë. . .

Vajzat u puthën e pastaj u ndanë. Në qafë të
malit u duk karvani.

Esmaja u drodh e tëra, sikur një rrymë elektri-
ke t'i kalonte nëpër gjunjë e nëpër krahëror. Tani
ishte vetëm në odën e saj. Kërçelli i pjergullës dukej
nëpër dritare. Plakat ja nisën këngës më me duf:

*O kjo 'gush' e nuses
E bardhë si shkuma,*

Lele un' i mjeri
Ku rashë, ku humba...

«Qenka ndryshe kur thonë: Do të vijë dallga e
e... dy ditë e tre net rrugë, andej nga ka lindur hallë
Zarifeja... «mua më sollën e më dhanë 50 vjet më
parë, ty të japin 50 vjet më vonë, që të rrojë zakoni e
të vejë kandari në vend...»

Esmasë ju mbush gusha me djersë e ju tha gryka.

«Karvani po vjen... pa dale... nga rruga dhe arave duken shata që lëkunden në erë... Po vjen në dasmë brigada ime... po vijnë të më përcjellin...!

«Ose tani, ose kurrë! Të ndahem nga shoqet, nga njerëzit, nga...»

Ajo desh të shqiptonte emrin e atij, por s'arrijti, se mu në dritaren e vogël, mu në hijen e gjelbër të fletëve të pjergullës, ju bë se i doli fytyra e tij...

«Ai, në është burrë, le të më dalë zot...»

Esmaja kapi rezen e hekurt të derës dhe e mbylli nga brenda. Do të delte nga dritarja... Por ishte ai farë kafazi i rrallë... ishte ajo farë trine prej druri të gdhendur, si një ferrë në dritare.

Kunjat janë të zbardhëllyera, të rrahura nga shiu, nga era e dëborë e të djegura nga dielli. Në faqet e tyre njihen brima të vogla, që janë hyrje labirintesh të krimbave.

Vajza kapi kunjat dhe tendosi muskujt e llërëve. Trina u shkëput nga përvazet me një krismë të çjerrë... në pezull rrodhi tallash i mykur, i kalbëzuar, tallash krimbash.

Pastaj ajo kaloi nga dritarja nëpër fletët e pjer-
gullës e u gjend në oborr... dhe askush s'e pa...

Te lëmi i madh kishte ardhur gjithë brigada, e
ajo andej u lëshua.

— Nusja, iku nusja...!

Në shtëpi të Istref Dautit kjo s'kishte ndodhur
ndonjëherë e në të gjithë krahinën s'mbahej mend.

Kur karvani u dha te lëmi i fshatit, këtu sherri
kishte plasur me kohë.

— Posi, ore, posi! Qënki mbledhur gjithë pija-
nikët e Oparit dhe dashki aheng...

— Turp, o burra, turp! Kështu ju mëson Partia
juve!

... Vinte erë raki, djersë e duhan kërxhall...

Tani, dajreja s'ndihej më, e veç teneqekat e saj
zukatnin ngadalë, si grerat në vapë...

NË SHTËPINË TONË

(Tregim i jetuar)

Nëpër natë ndiheshin hapat e tyre të shqetësuar. Ishin hapa të rëndë e të zhurmshëm. E, ngaqë ishte mezi i natës e nuk ndihej asnjë frymë njeriu, ata hapa pothuajse të kallnin frikën në atë qetësi të akullt.

Më tej, te kthesa e rrugës, fërfërinte një dritë e dobët maqine. Hapat drejtoheshin drejt saj. Mbas disa çastesh u ndje motori i maqinës, që uturiu me zhurmë e që përpiu brenda edhe zhurmën e atyre hapave. . .

Shoferi, një djalë babaxhan, i qeshur, me ca sy të ndritshëm, me një nishan të zi në mjekër e me duar të lëshuara mbi timon, s'pritti sa të uleshin të dy pasagjerët, por i dha gazit aq fort, sa ata të dy u përplasën pas sediljeve të taksisë. E pastaj njëri nga ata foli:

— Jepi, vëllaçko! Kemi udhë të vështirë e të gjatë.

— Në mëngjez jemi atje, — foli shoferi.

Ai buzëqeshi, duke nxjerrë një palë dhëmbë të

bardhë, e pastaj papritur ja mori një kënge. Ajo këngë ishte e gëzuar. Zëri i atij shoferi ishte melodioz, po, për çudi, Shpëtimit (Shpëtimi ishte pasagjeri, që nuk e kishte hapur gojën fare e që rrinte si i ngrirë) nuk i ardhi mirë që ai këndonte aq fort... ose pa u bërë merak për hallin e tjetrit.

E përsëri i buçitën veshët nga fjalët e asaj kënge:

*Vash' e bukur, moj vashë,
Kur ti flije qet
E plot gaz ëndërroje ndoshta ti për mua.
Un në torno hekur gdhendja shpejt e shpejt
Dhe mendoja për dy syt e tu...*

Desh ta ndërpriste atë këngë, po të qe e mundur, do t'i binte xhamit me grusht e ta thyente... që ai shofer çapkën të mos ndihej më. Por e pa të udhës që ta ndërpriste thjesht që shoferit të mos i mbetej hatri... a ndoshta të mos e kuptonte fare...

— Byrazer, a do të mbërrimë vallë deri në mëngjez?

Shpëtimi edhe vetë u çudit nga zëri i tij. Ishte një zë i hollë, i vrrarë, që shoferit i bëri përshtypje. Ai e la këngën, e mbajti timonin me një dorë, ndërsa me tjetrën ledhatoi dorën e Shpëtimit mbi sediljen prapa shpinës së tij. I ardhi keq kur pa atë fytyrë aq të vrrarë e ata sy të përskuqur.

— Mos u mërzhit. Erë do ta bëj maqinën. Do të të ndihmoj me shpirt... pastaj, pse ke frikë a do të mbërrimë deri në mëngjez? Është mësuar kjo «sorkadhja ime» edhe me rrugë të vështira... Dhe, si mori frymë thellë, ai shtoi:

— Ehu... sa nuse kanë udhëtuar me mua!

Të dy pasagjerët vështronin tani atë shofer të ri, që ledhatonte me duar timonin, prekte lehtë sediljet, sikur të ishin sende me shpirt... dukej se ai kishte një shpirt të ndjeshëm...

— Po nuk më thua, a të do vajza?

— Këtë do ta tregojë sot, — u përgjegj Shpëtimi nxituar.

— Po ti... a e do?

Sytë e tyre u takuan një çast. Ata të Shpëtimimit sikur thoshin: «Eh, vëllaçko, e ç'më pyet... po, a do ta kisha marrë vallë gjithë këtë rrugë?»

Shoferi heshti. Nuk desh ta ngacmonte më gjatë, megjithëse kureshtja e brente për të mësuar se si kishte ndodhur. Para se të nisej, kishte marrë vesh vetëm se ishte fjala për një «rrëmbim», diku larg, në Veri të Shqipërisë, dhe... asgjë më tepër.

«Eh, ç'gjëra ndodhin në jetë!»

Dhe përsëri Shpëtimi foli:

— Hë, si thoni ju... a do t'ja dalim dot mbanë?

Shoferi dhe shoku i tij e panë të habitur. Ndoshta edhe ata këtë çast prisnin.

— E pse të mos ja dalim? Ty Mimoza të do, ndryshe s'do të niseshim kot...

— Po, — tha i menduar Shpëtimi, — po ku dihet: presioni, frika, dashuria për prindërit... pastaj, ku dihet ç'i ka ndodhur?

— Ohu, ato lëri! Ai që do, i merr parasysh të gjitha!

— Po nga shtëpia pse iku? — u dëgjua papritur zëri i shoferit.

As Shpëtimi e as shoku i tij, Nikua, nuk e dinin sepse kishte ikur Mimoza...

Atë pasdreke ata ishin takuar si gjithmonë. Ndërsa mëngjezin e ditës së nesërme, ai kishte marrë vesh se Mimosën e kishte marrë i kunati me vete. Vetëm kaq.

— Po sikur ajo vetë të mos dojë të vijë? Ku dihet... Mbase i është këthyer mendja... se martesja i do edhe konditat. Unë jetoj thjesht, në një dhomë beqari. Ajo mbase do të donte të jetonte më rehat... ta gjente shtëpinë gati, me të gjitha të mirat... që unë tani për tani nuk mund t'ja siguroj dot...

— Eh, i lojtur! Po pyet dashuria nga këto, mor katran?

— Pyet, s'pyet... mua te e keqja më shkon mendja.

— Hajde, more, mbaje veten! — Foli Nikua. Mos fillo të na qash... se vetëm kjo të ka mbetur tani, — dhe, duke u kthyer nga shoferi, i foli ëmbël:

— Jepi, byrazer, jepi asaj «sorkadhes» sate sa më shpejt, se, siç e ka zënë ky, do të na mallëngjëjë edhe ne.

Nikua fërkoj duart me njëra-tjetrën e pastaj i rrahu supin Shpëtimit:

— Hë de, qesh! Po qesh, o lumëmadh, qesh... se sot kemi dasmë!

Sytë e Shpëtimit shkrepëtinë.

Ata qeshën të tre; maqina rrëshqiste shpejt mbi asfaltin e rrugës. Dita sapo kishte filluar të hapte. Ishte koha kur akoma rrezet e diellit s'kanë dalë, e nata sapo bëhet gati të fshihet... e akoma duket hija e saj e stërmadhë...

Nga larg u dukën kreshtat e maleve, që qarkonin qytetin e vogël të metalurgëve.

Ndonëse ishte akoma shpejt, në qytet kishte filluar ajo lëvizja e zakonshme e njerëzve, që nxitojnë të fillojnë turnet e mëngjezit.

Që nga dritaret e pallateve dy-trikatëshë herë-herë nxirrnin kokën fëmijë të përgjumur dhe diçka u kujtonin prindërve si: «Babi, mos harro, të mablesht sot atë librin me përralla!» ose ndihej zëri i ndonjë nëne të shqetësuar: «Të keqen nëna, kujdes kur të hysh nëntokë...!»

Nga një dritare e tillë vërente edhe Mimoza atë turmë, që po largohej para syve të saj, veshur me ato rrobat karakteristike të minatorëve. Ajo vështronte e shqetësuar dhe priste nga çasti në çast që të kerciste dera dhe të shihte të kунatën dhe të motrën të delnin nga shtëpia.

«Ç'të kenë vallë? Pse nuk po shkojnë në punë? Ja, shumë pak kanë mbetur pa shkuar. Gjithë ajo turmë u shpërnda sakaq, sa hap e mbyll sytë... Po këta?»

Aq e gjatë ishte kjo pritje, sa Mimoza nuk po e duronte dot.

Së fundi e kuptoi. Ata, si duket, nuk do të shkonin në punë. As ai dhe as ajo! Kishin frikë! Sa të mësohej Mimoza në këtë ambient... pastaj rrethanat aq të vështira, gënjeshtër, që kishin kurdisur për ta sjellë deri këtu... deri në njëfarë mase i trembte. Ditet e para, ajo me siguri nuk do të ndjehej e qetë, madje, ata kishin frikë se mos...

Jo, jo! Ata as që e mendonin! T'u ikte ajo, që mezi e kishin sjellë deri këtu?

Ishte mëngjezi i dytë ky, që po kalonte në këtë vend. Mimoza as e kishte hapur gojë'n fare. Të motrën e kishte vështruar rreptë, me ata sytë e zez, dhe nuk i kishte folur fare. Dukej që e përbuste të motrën.

«E, të lumtë, bukur ma hodhët! Kënaqu tani tek më sheh kaq të vrarë... po kot e kini, nga Shpëtimi s'më ndani dot!»

Në darkë, e motra ishte mundur ta qetësonte, ta bindte se ajo do ta kuptonte, më në fund, se sa mirë do të ishte këtu.

Dashuria është si flaka e kashtës, Mozë, dëgjoje motrën. Ç'më gjeti mua, që s'u martova me dashuri? Pastaj, ai nuk është as në gjendje të mirë, një copë palaço që lot estradave, gjithë ditën me tralala, s'ka as shtëpi, ndërsa këtu... që sot ta gjejmë një inxhinier. Ti je e bukur... e kush nuk të merr ty? Të kemi gjetur edhe punë... në laborator...

— Si!

Moza kërceu përpjetë. Pastaj e mbajti veten.

— Dëgjo Lina. E shoh se ti je mirë këtu. Po unë s'do të rroja dot kështu si ti. Burrin se ke dashuruar kurrë. Do të thuash: «Ashtu që koha atëhere». Ke të drejtë. Po kohën njerëzit e bëjnë. Sa vajza kishte në kohën tënde që nuk pranonin të martoheshin pa u njohur. Sa dashuroheshin? Me qindra. Dhe ti nuk guxove... Unë, unë... u nisa e ardhja këtu vetëm se të kam dashur shumë... kujtoja se ti nuk do të ishe kundër meje, kundër dashurisë sime. Kujtoja se ti e ke peng martesën tënde... se ti s'mban mend kurrë nga rinia jote. Ishe vajzë e

mbyllur, s'vije as në punë, vetëm qëndisje... të thanë për një njeri, pranove... e u martove menjëherë...

— Kush tha që e kam peng martesën time?

— Unë ashtu mendoj. Po edhe mund të mos jetë e vërtetë. Po ti, a nuk duhet të ishe njeriu më i afërm për mua?

— Jam...

— Jo? Kurrë. Po ti më gënjeve, më fute në kurth. Kjo është e ulët. Si nuk ju vjen turp... dhe yt shoq është komunist, e, çfarë komunisti...

— Moza! Turp të kesh. Përpiqemi për mirë, dhe na e shpërblen kështu.

— Nuk dua të përpiqeni më për mua... dhe as të mundoheni të më mbani këtu. Ju s'keni asnjë të drejtë... unë do të iki... dhe dëgjo: Te Shpëtimi do të shkoj! Dhe jo nga inati... por sepse e dua.

Mimoza ishte zverdhur në fytyrë. S'e mblidhte dot veten nga ky mashtrim që i kishin bërë.

Sillte ndër mend turbull atë natë në shtëpi... Dy ditë më parë kishte ardhur Musai (i kunati). Dhe ajo vinte re se, sa herë hynte ajo në dhomë, njerëzit e shtëpisë e ndërprisnin bisedën dhe heshtnin.

Mesnatë. Nëpër gjumë ajo ndjeu zhurmë. Ju duk se shihte ëndërr, por befas një dorë e tërhoqi pas supit.

— Ngrehu, Moza!

Ajo, e përgjumur, duke ngritur vetëvetiu me njëren dorë këmishën, që i kishte rrëshqitur, arriti të vishte një bluzë. Dhe brofi më këmbë.

— Ç'është, ç'ka ndodhur?

— Telegram nga Lina, është keq...

Sytë e Mozës hapen tej masës. Ajo shpejt e

shpejt e hap telegramin dhe, duke mos e besuar atë që i thonë, e kontrollon:

«Jo, telegrami është në rregull...»

I kunati pret te dera. Ai do të niset në çast. Moza e vështron e hutuar atë njeri me shtat mesatar, që ka filluar të vejë bark, me ato duart e vogla e gjithë tul... dhe që është i kunati i saj! Dhe sepse i neveritet!

— Moza, ti duhet të nisesh me Musanë.

— Si! Të nisem? Po unë jam në punë...

— E kemi... (desh ta mbaronte fjalën i ati, por shpejt, gati i turbulluar, foli):

— E rregullojmë ne për lejen.

Dhe ajo heshti. As e mendoj se ky ishte një kurth. E motra, e gatshme «t'i vinte në ndihmë», kishte vepruar tamam pas porosive që i kishin dhënë. Në datën e caktuar kishte dërguar telegramin.

Dhe ajo u nis. Kur arriti te e motra dhe e pa shëndoshë, as ju afrua fare, as e pyeti gjë. Por u ul e heshtur, e dërmuar, e vvarë...

* * *

Një rreze drite hyri nëpër dritaren gjysmë të hapur. Mimoza u drodh e fërgëlloi. Nëpër flegrat e hundës ndjeu ajrin e ftohtë dhe të lagësht të mëngjezit.

Befas, veshi i kapi një vërshëllimë të njohur. Ajo u rrëqeth. Këtë melodi e vërshëllente gjithmonë Shpëtimi kur donte ta thërriste që nga dritarja e shtëpisë.

Mimoza tani s'e përfytyronte dot Shpëtimin. Mendohej t'i sillte ndër mend sytë, por ishte e pamundur. . . I kishte të zez, gështenjë. . . të kaltërt? Jo, jo! S'ishte në gjendje t'i përcaktonte tani. . . vetëm dinte që sytë e tij ishin të qetë, të butë, të qeshur e të bukur.

Vërshtëllima u përsërit.

«Si! Është e mundur vallë?»

Ajo brofi më këmbë, hapi me vrull kanatat e dritares, por në çast u step. Mbeti e zhgënjyer. Nën dritaren e saj qëndronte tjetër njeri, që dinte ta vërshtëllente aq mirë atë melodi. Ajo e mbylli prapë dritaren dhe zuri veshët që të mos dëgjonte asgjë. Por ishte e pamundur. Herë-herë i bëhej se ai zëri atje poshtë përsëriste edhe emrin e saj.

«Jo, e pamundur!»

Dhe veshët i buçisnin më me forcë, lotët ju mblodhën te mjekra e i shkonin tatëpjetë mbi gjoks. Ajo përsëri e hapi dritaren. Dhe përsëri e pa atë njeriun që vërshtëllente, po këtë herë diç i bënte me duar. . . ca shenja. . .

«Ç'njeri. . . nuk arriti ta mbaronte mendimin ajo, se pak më tej, pa te dera e një taksie një siluetë të njohur. Ajo zgjati kokën më përjashta dritares dhe . . . e njohu. Ishte Shpëtimi!

Ajo u mundua të përmbante veten, duart i shtrëngonte mbi gjoks, sikur të kishte frikë mos i fluturonte zemra prej atje. . . As vetë nuk diti si doli nga shtëpia, ashtu siç ishte, me flokë të shpupuritur, me pandofla të lehta plastike. . .

Dhe fluturoi. Hyri brenda në taksì. Atje e tërhoqën me forcë dy duar të njohura dhe. . . për çudi, ai njeriu që vërshtëllente poshtë dritares rrotulloi ti-

monin, dhe maqina u nis duke lënë prapa atë qylet të vogël, që akoma dukej i hirtë nën dritën e bruztë të agimit.

Maqina ecte me shpejtësi; ajo, duke gulçuar me zor e duke u përpjekur të mbante ngashërimin, nuk e kishte mendjen fare t'i përgjigjej vështrimit të hutuar të Shpëtimit.

Befas, ajo ju fut në gjoks dhe u shkreh në vaj. Ai i mori fytyrën ndër duar dhe, si i marrë mendsh, mundi të belbëzonte:

— Ti... je ti?

Me sytë e lagur, me mjekrën, që i dridhej, ajo shtrëngohej fort pas gjoksit të tij dhe papritur pëshpëriti:

— Po tani, ku do të shkojmë?

— Ku? Në hënë...! në fund të botës...!

Ajo u mundua të buzëqeshte. Dhe qeshi përmes lotëve. E atij ju duk se shkrep dielli në sytë e saj ë bukur, që vetëtinin nga lotët. Dhe, si i dehur, foli:

— ...në shtëpinë tonë...!

SHQETËSIM PËR NJË MOTIV

Në krahinën e Dibrës, ku shkova me një ekip, u interesova të gjeja një subjekt për tregim. Por s'të ecën gjithnjë puna e mirë. Sepse të gjithë shpejt e shpejt i gjetën subjektet e tyre, madje, edhe nga dy e tre, kurse unë ngeca.

Një shoqja ime poete shkoi te «Kopshti i Gjonit», i treguan se atje kishte pasur shtëpinë dhe kopshtin e tij Gjon Kastrioti, i thanë se aty më poshtë ishte «Terzishtja», ku Skënderbeu qepte rrobat e ushtarëve të vet... dhe shoqja ime shpejt e shpejt, e frymëzuar nga kjo e papritur, nga ambienti dhe nga zjarri, me të cilin vendasi i tregonin këto, shkroi një vjershë...

...Kurse unë, siç e thashë, ngeca në vend. Mendoja për ditët që po më iknin dhe s'po i bija në të. Atëhere, shqetësimin tim ua tregova shokëve. Disa prej tyre më dëgjuan me seriozitet, disa nënqeshën lehtë, pati dhe ndonjë që më ironizoi, kurse, si mora vesh më vonë, pati edhe një, i cili u tall pas shpine. Ndërsa një shok më tha:

— Ja, shih Riza Shinin, ti e ke të zotin e shtëpisë ku po rri dhe s'të shkon mendja fare?

Rizai ishte një plak nja shtatëdhjetë veç, i cili ishte dekoruar ato ditë nga Kuvendi Popullor si punëtor i dalluar i kooperativës. Unë e pyeta për këtë. Ai m'u përgjegj shkurt, ashtu si e kanë zakon ata që punojnë shumë e për vete s'flasin fare.

Mirë, në rregull, po pastaj? Tregim me pesë rreshta? Kujt i duhet një tregim i tillë? Më vinte turp dhe zor. Kisha lënë mësimet për kaq ditë dhe s'po nxirrja dot asgjë në krye.

Pas darkës së fundit që qëndruam në Dibër, ndërrova metodën e punës. Ja preva shkurt Xha Rizait: «Natë përnatë të kemi recituar poezi, të kemi lexuar tregime, mbase edhe të kemi mërçitur, por sonte, xha Riza, unë prej teje dua një tregim...»

— Tregim? Nga unë? Po ku di unë, moj bijë...

— Na folë për të kaluarën tënde.

Me të thënë këtë fjalë, xha Rizai u pre. Uli kryet dhe diçka mërmëroi nëpër dhëmbë. Por, meqenëse unë ngula këmbë, ai ngriti kryet, më vështroi me dy sy të shqetësuar dhe tha:

— Domethënë, të paskan folur për të kaluarën time?

— Jo, xha Riza, unë s'di asgjë, prej teje dua të mësoj.

— S'më vjen rëndë të ta them, moj vajzë, zaten unë nuk e fsheh, sepse s'ka si fshihet e vërteta.

— Për çfarë të vërtete flet, o gjysh?

— Unë, o vajzë... kam qenë i mobilizuar nga ballistët!

Ne të dyja me shoqen hapëm sytë katërsh...

«Xha Rizai! Me ballistët!»

— Po. Ne asaj kohe ishim të paditur dhe skllëvër e bajraktarëve. Ja, tutje, përtej fushës së Pesh-

kopisë, ku duken akoma ato kullat. Njëra është e Kaloshëve, tjetra e Dinëve, tjetra e Muharremit dhe e dreqit me të birin.

Na kishim mbledhur Kaloshët, na kishin futur në një hordhi, pushkët krahut, shgabonjat në ballë dhe «Vdekje tradhëtarëve e Shqipni e Shqiptarëve». Ç'na thoshin? Na thoshin se tutje asaj Toskërie dhe terma asaj Tropoje, ka plakosur greku e sërbi dhe po na prishin atdhe e fe e vatan e Shqipëri. . .

Ja kështu, xha Rizai ishte me ballin. Po a e dini se kush më ka shpëtuar mua? (Ne ngritëm supet dhe u vështruam sy më sy). E si mund ta dini? . . . Më ka shpëtuar nga turpi dhe nga hataja një vajzë toske.

— Vajzë?

— Po. Ishte a s'ishte tamam në moshën tuaj, po aty afër. Edhe flokët i kishte gështenjë, fytyrë ez-mere, e veshur si djalë, me pantallonë, me kapele e yll në ballë, e pashme dhe truphedhur, kurse sytë. . . (Këtu xha Rizai psherëtiu), sytë nuk ja pashë kurrë. . .

— S'ja pe kurrë?

— Po. . . E ku e pata fjalën? Po. Te partizanët.

Partizanë kishim edhe ne kësaj nahijes sonë, por unë kurrë s'u kisha parë fytyrën e as u kisha dëgjuar zërin. Veçse zërin e pushkës ua kisha ndi për së largu. Por një ditë, na mbledh Kaloshi, aty në fushë Terzishte. Ishte i veshur e i ngjeshur me rroba oficeri, me çizme italiane, hipur në kalë hergjele, që hidhej e s'përmbahej fare. Kaloshi ishte i shqetësuar fort dhe, me mamuzet, po ja bënte barkun plagë asaj hergjeles së shkretë. Si na mblodhi, na ka bërtitë:

— Oj, burrat e Dibrës, o trimat e mi. . . tosku.

komunist ka plakosur aty në Fushë Alije e don me na djeg e me na shkretu... do luftojm, o burra, dhe kena me i thy ata qena, spiuj t'Stalinit... gjith armët e tyne e paret po jua ndaj juve një për një... «Shqipni e shqiptarëve, vdekje tradhëtarëve...»

Kur sosëm në Fush Alije, lufta kishte krisur me kohë. Plumbat na fishkëllonin, era e barutit të djegur kundërmonte hendeqeve. Po dukej sheshit se punët s'ishin ashtu si i donte Kaloshi. Me të mbërritur ne, ra nata, e lufta u pre. U duk puna se të nesërmen do të kërciste pushka përsëri. Komandantët e Kaloshit ishin të egërsuar e s'i merрте gjumi fare. Flitej se ishte vrarë një komandant ballist e, madje, një nga çunat e Kaloshit asaj nate, tuj e shti në dhe. i këndoi një kangë:

*Gjer sa ra Tef Kasani
Nuk u muer istikami...*

Por Tef Kasani shkoi, edhe istikami po lëkundej. .. Pastaj, pastaj ç'ka me të thanë, o goce... pa u hap fare dita, të na lëshohen sipër partizanët, po aq befas e aq furishëm, sa, jo ne që s'e kishim për zemre Kaloshin, por as edhe nejrëzit e tij, s'arritën të bëhen burra.

Pse ta zgjat? Sa pa ra dielli, ne ishim rob. Kaloshi i madh krisi e iku ku sytë këmbët, disa prej të tijve u kapën edhe ata. Atëhere, o goce, më ka hipë një frikë e më ka pre një shqetësim i madh, sa s'kam gojë me ta kallxue. Thashë se i lashë fëmijët jetimë; mendoja se tani do t'i shihja ata partizanët egërsira (si na thoshte Kaloshi), që therin njerëz, që i

mbathin robrit me patkonj nër këmbë e që kanë veç nga një sy në ballë.

Po në të vërtetë, ç'ka pashë? Djem të rinj e këngëtarë e aty-këtu edhe goca partizane... pastaj këta djem e këto goca, fshinin armët, mblidhnin armët e fishekët e lidhnin plagët e të plagosurve. Midis nesh (që ishim nja 300) hynë komandantët partizanë e nisën të pyesnin:

- Ti, sa tokë ke?
- Ti, sa bagëti ke?
- Po ti, sa bujq ke?

Dhe na ndanë dysh. Pasanikët (nja 20 veta gjithsejt) i hoqën tërma e na, fukaranë e të patokët, na mblodhën aty. Prit, i kam folë Rizait atëhere, prit kur të na e lëshojnë me mitraloz tani e të na shtrijnë të gjithëve...

Atëhere hyri midis nesh një komisar e nis e na flet e na flet. Unë më fort po hapja sytë dhe e dëgjoja. Isha mu afër tij, por s'guxoja ta shihja në fytyrë. E mbaja kryet ulur për tokë si rob.

Ai thoshte:

— Ju, bujqit e patokë, ju, hyzmetçijtë e Kaloshëve, s'jeni robërit tanë, por jini shokët e vëllezërit tanë. Ata ju kanë gënjyer, ju kanë futur në këtë valle të poshtër për të ruajtur bajrakët e tyre. Flisni, o burra... ç'ka po mendoni?

Askush s'ndihej nga ne. Ishim të hutuar e të çartun mendsh. Kur në atë çast, na kalon përpara një turmë partizanësh me një tabut ndër duar. Ndoshta se u lodhën, e ulën paksa në tokë për t'u çlodhur, dhe komisari përsëri na ka pyetur:

— Hej, burra. . . a e dini kush e ka vra këtë gocë?
Ma ngushtë se atë dite s'e kam parë kurrë veten time. Kishim para syve një partizane të vrarë. . . na pyesnin kush e kishte vrarë, dhe me domosdo ata që e kishin vra ishim ne. . . po a e di se ç'domethënë për shqiptarin të vrasë një grua e për më tepër një gocë?

Këtu s'u mbajta më dhe e pashë komisarin drejt e në sy:

— Oj burrë! — i thashë, — turp më të madh për shqiptar nuk ka, lëshoje atë mitraloz dhe na korr të gjithëve, se Dibra s'ka si e lan këtë turp.

— Jo, jo! — briti ai, — ju jeni shokët tanë, ne po luftojmë për të varfërit e për të patokët. Sapo të mbarojë lufta, po jua marrim tokën Kaloshëve, bejlerëve e agallarëve e po jua ndajmë juve. . . por tani kush prej jush po e jep besën e po e jep dorën, le të vijë me ne në luftë kundër kaloshëve e kundër gjermanëve. . .

Hodha një çap, ju avita e fola:

— Ku me e gjet unë atë dorën tande. . .

Ja, kështu, unë e gjithë ata robër dhamë besën. Veç pak veta thanë se s'donin të ngatërroheshin me asnjë anë e shkuan në shtëpitë e veta.

Komisarini tani e përqafova, por gocën e vrarë s'guxoja ta shihja.

Kështu hymë në brigadën partizane dhe munda t'i njihja për së afërmi ata djem partizanë. . . dhe i bëra miq përjetë. . . shokë s'munda t'u thosha, se ata ishin jo djemtë, po nipat e mi në moshë.

Shkuam në luftë asaj Kosove e luftuam. . .

M'u duk se Rizai mbaroi tregimin dhe i fola:

— Po a luftove mirë, o xha Riza?

— Për vete s'mundem me folë, o gocë. . . Kur hymë në Prizren, komisari na çoi në një shtëpi dhe na tregoi: «Në këtë shtëpi, o shokë, i janë vënë themelet Shqipërisë nja 70 vjet më parë.»

Pastaj më ka hequr mënjanë ai komisari e më tha:

— Dëgjo, Riza. Lufta po mbaron, por pyjeve e maleve akoma sillen kaloshër e bishta të kaloshëve, kurse ne na duhet që ti të shoqërosh deri në Peshkopi shokun Ali. . . a mundesh. . . a e merr përsipër ta çosh gjallë e shëndoshë, por shpejt. . . do të udhëtoni ditë e natë. . .

— Po, — i thashë. . .

— Si do ta çosh?

— Kemi një zakon të mirë na: Besën. . . mik më mik e fshat më fshat.

Dhe u nisëm. Aliu mbante syza në sy, e unë përveç emrit asgjë më shumë s'dija për të. Rrugës, ai më fliste e më tregonte e më mësonte. Ishte shkolllar i madh. Pastaj i hipi në kokë e më tha: — Sa të arrijmë në Peshkopi, e do të të mësoj shkrim e lexim.

Unë qeshja, por ai s'm'u nda. . . dhe shkrimin e leximin, që di sot, prej tij e kam.

Sapo mbërrijtëm në Peshkopi, ballë për ballë na dalin disa partizanë. Këta e njihnin shokun që po shoqëroja, ju lëshuan sipër dhe e puthën e e përqa-fuan. . . dhe e nderonin fort, por në vend që ta thërrisnin Ali, po e quanin Fahri. . . unë po hapja sytë...

Pastaj mësova se kështu ishte një zakon e rregull i asaj luftës partizane: Disa nga ata shokë që kishin përgjegjësira të larta në punë të luftës mbanin emra të rremë. I fola partizanit tim:

— Shoku Ali ose Fahri... detyrën e kreva, tani apo më lejon të nisem e të kthehem në brigadë, në Kosovë??

I mbaja kryet ulur, se më vinte vështirë që Fahriu s'më kishte treguar emrin e vërtetë, prandaj ai më përqafoi, më rrahu supin, qeshi e më tha:

— Sa vjet je, Riza?

— Pesëdhjetë, — i thashë.

— Mirë, lufta po mbaron. Ti plak s'je, por aty në fshatin tënd kanë nevojë për ty.

— Çfarë nevoje kanë për mua?

— Po, mund t'u duhet një kryetar këshilli i mirë.

— Unë kryetar këshilli?... — dhe e ngrita kryet.

— Pse çuditësh... iku koha e kaloshëve... pastaj së shpejti do të bëjmë reformën agrare.

— Ç'është kjo «agrare»... se unë s'para i di këto...

— Po litarin e gjatë a e di?

— Si të të them...

— Pra, e merr Rizai me shokë atë litarin dhe tokën e kaloshëve jua ndan bujqve pa tokë. Kështu. Unë tani po shkruaj një letër për shërbimin tënd si partizan. Dhe Fahriu e shkroi letrën...

Përsëri m'u duk se xha Rizai e mbaroi tregimin e tij, dhe e pyeta:

— Xha Riza! Po çfarë shkroi Fahriu në letër?

Axha Rizai s'foli, po plaka e tij aty në qoshe, te vatra, ajo që gjer atëhere s'kishte ndjerë fare, ngri-ti dorën dhe tregoi një kornizë varur në mur. Unë kërceva dhe e mora kornizën ndër duar. Atje lexova:

«Partizanit nga Dibra, shokut Riza Shini, që ka luftuar si trim në radhët partizane.»

ZEMËRIM DHE ... PAFAJËSI

Atë ditë, ai s'hëngri as mëngjez. U vesh shpejt e shpejt dhe vajti të firmonte fletëlejën te komandanti. Këtë e gjeti në zyrë. Rrinte duke pirë cigare e, sapo e pa të hynte, u ngrit dhe i tregoi karrigen.

— Ulu. Do të shkosh, hë?

— Do të shkoj.

— Të ka marrë malli, ë?

— Si të të them? Më ka marrë, si s'më ka marrë. Vetëm një herë kam shkuar gjatë tetëmbëdhjetë muajve.

Komandanti e vërente me kujdes që nga tavolina e tij.

«Është djalë i mirë, shejtani. Po duket i egër. . .»
Dhe aty për aty, shtoi:

— Me se do të udhëtosh?

— Me maqinë të rastit.

— E di ç'ke ti, Vasil?

— Hë?

— Më prit. Do të vij edhe unë andej nga Jugu. Ka kohë që s'e kam parë xhaxhanë. U plak tani. Të besoj e njeh.

— Xha Nasin? Si s'e njoh? Është orëndreqës i zoti ai.

Ata udhëtonin në një maqinë të hapur. Lart, në karroceri, kishte pak njerëz: ushtari, komandanti i t'j. dy pleq dhe tri gra, njëra prej të cilave mbante në gji një fëmijë të vogël.

Ushtari fërshëllente një motiv të njohur. Kishte ngritur jakën dhe kapelen e kishte vënë në rrip që të mos ja rrëmbente era. «Sa më ka marrë malli. Sa të arrij. S'po më durohet sa të arrij. Nëna as që më pret fare. Këta ma dhanë lejen papritur. Sa do të gëzohet nëna. Po Mimi? Ajo çdo ditë më pret. I duket sikur do të hap derën në çast, do t'i zë sytë e do të pres të më njohë. Oh, ajo m'i njeh duart. I kam të ashpra nga tornua.

Ai buzëqeshi i lumtur nga ai ëndërrim me sy hapur. «Sa të zbres, do të shkoj te Mimi. Mimi patjetër do të jetë në librari. Sytë i ka nga maqinat. I vëren ushtarët me kujdes. I duket sikur papritur do të më shohë mua... Pastaj do të shkoj në shtëpi. Sa të hap derën, do të shoh lulet në oborr. Do të mbyesë si gjithnjë era e borzilokut, që e mbjell nëna anës leheve... Në hajat do të jetë po ai zhezlong i vjetër, ku mbështetet babai mbasditeve. Dhe macja do të jetë aty, te leha e luleve, duke u ngrohur në diell. Sina do të jetë kthyer nga puna e patjetër lan enët e drekës. Ndërsa nëna, nëna me siguri pastron nga pluhuri kostumin tim. Kushedi sa herë e ka pastruar deri tani. Aty te rruga do të më shohin kalamajtë e lagjes e do të vrapojnë kush e kush më parë për t'i dhënë lajmin nënës. Deri sa të arrijë nëna te porta, kushedi sa herë do të jetë rrëzuar...»

— Hej, zbrit, arritëm.

Atij ju duk sikur u zgjua nga një gjumë i rëndë. Mendoi: «Ku isha kështu» Dhe instinktivish u hodh nga maqina. E toku me komandantin dhe fluturoi, duke kënduar atë motivin e njohur.

«Kush e shtyn të fluturojë

Do ta gjej nga shkrimi i saj. . .»

Kur arriti në shtëpi, derën e gjeti hapur. Nuk doli ta priste asnjëri. Ishte po ai shezlong i vjetër, ku mbështetej babai, po ato lule në oborr, përqark të cilave kundërmonte borziloku. . . vetëm kudo ishte qetësi, thua se në shtëpi nuk do të kish asnjëri. Sa u afrua te dera e dhomës, ju bë se dëgjoi zëra burrash e më pastaj një të qarë fëmije. Ai e shtyu derën ngadalë. Shtangu në vend. Ballë për ballë ai pa komandantin e tij, në krah të këtij ishte babai, më poshtë sekretari i partisë së lagjes, ai Petrua, me të cilin dikur ishte zënë për një çështje pune.

Në moment, s'arriti ta mblidhte dot veten.

«Nëna — mendoi. Mos i ka ndodhur gjë? Prandaj më shoqëroi komandanti. Më gënjeu, duke thënë se do të shihte xhaxhanë?

Po nëna doli në çast nga kuzhina e ju var në qafë. I lëmoi flokët dhe ballin me dhembshuri, dhe ai psherëtiu i lehtësuar.

«Po ç'janë gjithë këta burra këtu? Ç'të ketë ndodhur vallë? Ai hyri në dhomë. Babai i zgjati duart dhe e përqafoi, komandanti i tij i buzëqeshi pak hidhur, ai Petrua, sekretari, i rrahu supin, ndërsa Sina, ajo motra e tij çapkëne, rrinte e heshtur, kokulur dhe dridhej. Ngriti sytë. I rodhën lotët tatëpjetë faqeve. Ishte e zbetë. Dhe s'ju afrua. Poshtë në dysheme, mbi qilim, zvarritej një fëmijë i vogël rreth

5-6 muajsh, që, porsa pa të huajin që hyri në dhomë, vuri të dy duart e vockëla mbi faqe e nisi të guitte tërë gaz. . .

Vasili u drodh. Akoma s'po kuptonte ç'ngjiste në shtëpi: «Komandanti i tij, Petrua, babai, nëna, Sina. . . dhe ky fëmijë. . .».

— Ç'është, pra, ç'ka ndodhur?

Ai edhe vetë u tremb nga zëri i tij. Ata të gjithë vështruan njëri-tjetrin dhe heshtën, sikur kjo heshtja e tyre t'u thoshte mysafirëve: «E, a s'ju thamë? Ai është gjaknxehhtë.»

Ai u ul në kanape. Shkopsiti kopsën e gjimnas-tjorkës dhe shkoi dorën e dirsur poshtë zverkut.

— Vasil, — dëgjoji ai një zë. U kthye. Po fliste babai. — Këto gjëra ndodhin në jetë. Në fund të fundit, ajo është bija jonë. . . . ne s'mund ta mohojmë. . . .

— Sina! A është e mundur? Jo, jo. Thoni që është gënjeshtër.

Që poshtë mbi qilim e vështronin sytë e habitur të fëmijës.

Sina heshte, e mbështetur pas dollapit të rrobave. Kapërthente gishtat e duarve me njëri-tjetrin dhe dridhej. Ajo e njihte mirë Vasilin. Ai gjithmonë kishte qenë i egër me të. Kurrë s'e kishte lënë të delte vetëm.

«Po pse ndodhi pikërisht tani? Pse? Le të ndodhte të paktën kur të qe ai këtu. Ai do ta marrë këtë si një dobësi timen. Do të kujtojë se ai më ruante, se sa isha me të, s'më gjeti gjë. Po unë, «atë» e dcja që kur ishte Vasili këtu. Ky s'kishte si më ruant. . .»

— Vasil, tani ndodhi kjo!

— Dhe ju ma keni mbajtur fshehur për kaq kohë?

— Nuk deshëm të të alarmonim... pastaj... Sina ka hequr shumë... ja, sa ka që e mori veten...

— Kush është ai?

— ...

— Flisni, pra, kush?

— S'ka rëndësi ta dish. Ai ishte... tani nuk është më, desha të them... për mua, s'është më.

— Sikur ta dija kush është, ah, sikur ta dija...!!

— Vasil, ti je i shqetësuar. Kjo të doli fare papritur. Po duhet përbulluar. Ajo i besoi. Ai kishte qëlluar njeri i dobët, pa karakter...

Petrua fliste ngadalë. Nuk desh ta lëndonte më shumë atë. Pastaj, e njihte mirë Vason, që mernte zjarr shpejt. Prandaj pleqtë e kishin thirrur aty, megjithëse Sina nuk kishte dashur... Pastaj, se mos kishte qenë më e lehtë kjo për prindërit! Ata e dinin se si e kishin mbajtur veten. Ata dhe Sina. Vetëm para pak ditësh ata i kishin shkruar letër komandantit të tij për këtë... duke shtuar që, mundësisht, ta shoqëronte njeri... se ku dihej... në inat e sipër...

...Mbase Sina akoma i ndjen të nxehta pëllëmbët e babait në fytyrë. Mbase akoma i buçasin veshët nga ato pëshpërimat ngjethëse të njerëzve të lagjes: «Pupu, i turpëroi!»

E tani hesht. Hesht para Vasos e mundohet të shohë fëmijën e saj, që rrokulliset duke tundur ndër duar një rraketake të bukur e gjithë ngjyra.

Dhe Vasua hesht. Ka vënë kokën mes pëllëmbëve dhe hesht. Ai e ka të vështirë ta përmbajë veten. Nuk e beson atë që ka ndodhur. I duket si në ëndërr. Tani do t'i duhet të gëlltitë atë turp e të mba-

jë në shtëpi të tij një foshnjë të një të huaji, të një tjetri, që mbase për të do të mbetet i panjohur.

Komandanti u ngrit. Kërkoi ndjesë dhe doli. Te dera u kthye prapë dhe e toku me Vason:

— Vaso, ti je djalë i thjeshtë, punëtor. Duhet ta kuptosh. Jeta i ka këto...

Vasua s'dëgjoi më. Mbylli derën e u kthye përsëri në dhomë. E përsëri ndeshi në atë guitjen tërë gaz të fëmijës. Pastaj vështroi nga e motra. Ajo rrinte po aty, te dollapi i rrobave...

«Qenka zbukuruar!» — Vuri re me vete.

«E mban veten, — mendoi babai. — Si duket i vjen turp nga Petrua. Kur të ikë ai, kushedi se si do të bëhet.»

— E pse nuk martoheni? Në qoftë se ai s'do, detyroje. Ai është babai i fëmijës...

— Vasil!

— Vasil, Vasil! — e përqeshi ai. — Jo, po... do të mbajmë edhe... (desh të thoshte një fjalë të rëndë, po e mbajti veten) edhe fëmijët e botës këtu.

— Mos, Vasil! Ai nuk është i botës. Është imi.

— Yti? E di që është yti, po nuk di se i kujt tjetër është.

— Ta thashë, pra, s'ka rëndësi.

— Si! Pa përsërite edhe një herë!

Ai u mat ta godiste. Ndjente prapë atë supërioritetin e vëllait mbi motrën. Sina e pa qetë, pa ju dridhur as qepalla. Çudi! Ishte e qetë. Kjo qetësi mos vallë i vinte nga dëshpërimi i saj për dashurinë e humbur... ndoshta nga dridhja e zemrës të s'ëmës për fatin e saj, nga rrudhat e thella në ballin e babait plak... mos vallë nga grishja për të jetuar edhe kështu... mos nga ajo guitja tërë gaz e asaj foshnje-

ze të bukur. . . apo mos nga ndjenja e ëmbël e mëmësisë, që i bën gratë më zemërgjera? Ku dihet!

Sina e kaloi atë provën e parë edhe me të vëllanë. Tani sikur u mësua.

Ajo u afrua te fëmija. E kapi me gishta të dridhur te mjekra dhe e bëri të qeshte. Pastaj e vuri mbi divan, aty ku rrinte dhe Vasili, që sapo kishte ulur grushtin e tij të rëndë. Ai e vështronte me bisht të syrit. Në atë çast zemërimi, i ardhi neveri për Sinen... edhe për atë foshnjëzë të pafajshme.

Kishte tani vetëm një dëshirë: Të kishte ta njih-te atë njeri, gjaku i të cilit lëvrinte në dejtë e kësaj qënjeje, që zvarritej aty, pranë tij.

Ata të gjithë heshtnin. Vetëm fëmija zvarritej nëpër divan e bënte një zhurmë të lehtë me rraketaken e tij, me të cilën kruante mishrat e dhëmbëve. Sina fshinte filxhanët e kafesë, që sapo i lau nëna. Petrua e babi nisën një bisedë për motin, ndërsa ai, Vasili, shtrëngonte grushtat, i zëmëruar. I dukej tani sikur asnjëri s'po e përfillte në atë shtëpi.

— Nënë, nxirrma çantën e shpinës. Do të iki.

— Vasil!

— Do të iki, thashë. Unë s'e duroj dot këtë turp.

Ata të gjithë heshtnin përsëri. Vasili e dinte se ata ja ndjenin sedrën e sëmurë. Dhe Sina që kishte menduar për një çast se do ta kishte përkrahjen më të fuqishme!

Ai rrinte i pështetur pas pervazit të dritares. Në një çast, fëmija, duke u zvarritur, kishte arritur në buzë të divanit. Sina e pa dhe klithi. Edhe pak e do të binte! Edhe pak! Vasili u kthye. E zuri foshnjën me shpejtësi dhe e vuri përsëri në divan. Ndjeu

një dridhje të lehtë nga prekja e atij kurmi të njomë...

E papritur ju duk sikur vezulloi ai loti i fshehtë i Sinës mbi dy mollëzat e skuqura të faqeve të saja...

«SHOQJA» PARE

Në ndërmarrjen e shërbimeve, ku kam punuar vetë, kishte lloj-lloj tipash. Njerëz të punës dhe gazmorë, me pak shkollë dhe me shumë humor. Kishte artizanë nga më të ndryshmit, që zakonisht mbanin syza pleqërie me rrrathë prej teli, me ballë të rruddhur dhe me duar të shkathëta, për të cilët thuhej se «çfarë u sheh syri, u bën dora»; kishim pastaj fshesarë e fshare, karrocaxhinj e kovaçë, teknikë dhe inxhinierë dhe, në fund të fundit, medoemos, kishim edhe nëpunës. Por nga e gjithë kjo turmë njerëzish që punonin dhe i shërbenin qytetit, unë s'kam për të harruar Paren. Nuk e di se si e kishte emrin e plotë, por ne të gjithë e thërrisnin Pare, ose më saktë, shoqja Pare. Në rastin kur mungonte fjala «shoqja» përpara emrit dhe ishte atje prezent vetë shoqja Pare, atëhere ajo ta shkrephte:

— Me tët motër flet, apo me tët vëlla?

— Pra, shoqja Pare.

Ishte kjo një grua e shkurtër dhe tepër e ngathët. Zyra e saj ishte e siguruar fort me hekura në dyer dhe në dritare, brenda kthinës së zyrës së saj ishte edhe një kafaz tjetër prej hekuri dhe, të them

të drejtën, unë se kisha parë kurrë të hapur dritaren e vetme të zyrës së shoqes Pare. Në zyrën e shoqes Pare vinte era myk dhe pluhur, merimangat kishin atje foletë e tyre, që i numëroje fare lehtë sapa hapte gojën e fliste shoqja Pare, sepse të gjitha frazat e saja ishin mendime të një mendjeje gjumashe. Të habiteshë e patjetër do të hidhje vështrimin e do të shihje në të katër qoshet e tavanit të shoqes Pare. Shoqja Pare, përveç çorapeve edhe disa lloj kallcesh në gjunjët, vishej trashë e rëndë dhe patjetër të kujtonte ata lojtarët e hokeit mbi akull. Edhe defterët e zyrës së saj ishin tepër të butë dhe mbanin erë myk. Sikur një gërmë të shkruaje mbi to, boja përhapej dhe merrte disa forma të shëmtuara. Shoqja Pare nga ky shkak e përdorte shumë jo aq kartëpirësen sesa hirin e mangallit të vet.

Unë nuk mund të them se marrëdhënjet e shoqes Pare me njerëzit tanë të punës ishin shumë të këqia, por mund të them se te ne njerëzit nuk e shihnin atë as me dashuri e as me mirëdashje, por me njëfare druajtje. Sa herë, që ndokush vinte ballë për ballë me shoqen Pare, i tkurrte për një çast kapakët e syve, mblihte edhe hundët apo buzët, sikur do ta sulmonte ndonjë erë jo fort e këndshme.

Njëherë, shoqja Pare ardhi në kundërshtim me të gjithë kolektivin. Ishin orët e një mbledhjeje tepër të nxehtë. Shoqja Pare, në atë mbledhje, u ngrit dhe foli kundër rrobaqepëses sonë të re, Dritës, e cila kërkonte të shkonte për studime të larta.

— Ju lutem shumë! — thërriste ajo. — Këto punë i di unë më mirë se kushdo tjetër, ju lutem shumë. Drita ka një pikë të dobët në «biografi».

Kur Drita u nis për në institut, doli i gjithë kolektivi për ta përcjellë, me përjashtim të shoqes Pare, që u shti e sëmurë. Por, edhe kur u kthye në zyrë, shoqja Pare e tha mendimin e saj: «Dritës ju dha e drejta e studimit «me ndërhyrje». Edhe atje në rreth ka njerëz që nuk e kanë të mprehtë vigjilencën revolucionare. Unë do ta ndjek çështjen deri në fund, pa do t'i shkruaj letër personale vetë ministrit të arësimit. . . . në mos më lart.»

Këto fjalë nuk u hodhën dosido. Këto fjalë shoqja Pare i tha mu në mes të oborrit të madh të ndërmarrjes sonë, atë mëngjez kur sapo u kthye në punë, në atë kohë kur nisen për në rrugët e qytetit ato karrocet e shërbimit që mbledhin plehrat. Askush nuk i foli shoqes Pare. Mbase njerëzit mendonin se do të ishte një humbje kohe e kotë. Por njëri nga karrocaxhinjt tanë, një djalosh ezmer, që e quanin Osman, në çastet kur fliste shoqja Pare, u ndodh me frerin e kalit nër duar, me atë frerin prej rripash që ka për anash dy si pulla të trasha prej meshini. Dhe Osmani, gjoja sikur harroi, me frerin e ngritur lart, nuk mori të shkonte drejt kalit të vet, por drejt shoqes Pare.

Në sheshin e ndërmarrjes sonë plasi e qeshura, dhe këmbët e shkurtëra të shoqes Pare u drodhën aq fort, sa unë vura re se kallçinat e leshta, që ajo mbante nër gjunjë, i ranë pak më poshtë.

Shoqja Pare nuk e kuptoi gjer në fund shakanë e Osmanit, por nga e qeshura e punonjësve tanë, ajo kuptoi se diçka po thoshin për të. Shkoi në zyrë gjithë inat, mbylli nga brenda derën e saj të hekurt dhe, duke mos ditur ç'të bënte, hapi librin. Nuk ishte e dhënë pas leximit shoqja Pare, por, sado e pa-

gdhendur, ajo kishte nuhatur se medoemos duhet të lexonte disa libra (zgjidhte gjithnjë libra me kapakë të kuq, pa ju bërë vonë për përmbajtjen, e hapte librin diku nga mesi, merrte lapsin në duar, sikur do të mbante shënime, vinte njërin mbi tjetrin ato gjunjët e trashë me kallça të leshta. Ky ishte qëndrimi saj i preferuar. O, sikur në ato çaste të vinte dhe ta gjente njeri duke studjuar!

Duhet përmendur se ato kallçinat e trasha, Parja i thurte vetë, me fije copa-copa, të shqepura prej fanellash të vjetra, të cilat, edhe atë, mbanin erë myk dhe djersë. . .

Unë atëhere luaja basketboll me skuadrën e vajzave që qytetit tonë, dhe ikjet e mia të shpeshta në qytete të tjera e tërbonin shoqen Pare në kulm. Përballë çdo arësyetimi, ajo vinte frazat e saja tashmë të njohura në të gjithë ndërmarrjen:

— «Dakord, dakord», aktivitet sportiv, por ata të sportit nuk firmojnë për vërtetimi në borderonë tënde, këtu firmoj unë dhe mua më vret ndërgegjja. . . posi, posi, ku ta di unë se si e shfrytëzon ti kohën? Shkon në praktikë, apo «grumbullohesh», apo ikën në Tiranë, ku ta di unë?

— Shoqja Pare, ja ktheja unë, ti duhet ta kesh për nder që një punonjës yt shkon dhe bën qmos për të nderuar qytetin e vet dhe. . .

— Aaa, vajzë, këto konferenca nuk më duhen mua!

— Po e di ti se unë i djeg të gjitha të dielat për interesin e përgjithshëm, për sportin, për kulturën. . .

— Nga qejfi i djeg, kush të detyron?

Një ditë prej ditësh, Parja e mbushi kupën dhe,

kur askush nga ne të ndërmarrjes nuk e pandehte, doli fjala: «Shoqja Pare u transferua nga ndërmarrja jonë.»

Natyrisht, ky lajm më gëzoi gjer në atë çastin kur nuk e kisha marrë vesh vendin ku ishte dërguar ajo për të punuar. Dhe, kur u tha se shoqja Pare ishte caktuar si magazinierë në stadiumin e qytetit, mua sa s'më ra pika.

Karrocaxhiu ezmer, ai Osmani djallush, sa më ardhi në zyrë për të më dërguar kuponat, ma plasi:

— Liljana. Më s't'u nda rrodhja ty.

Shoqja Parje ardhi në stadium dhe mori në dorëzim magazinën nga Haxhiu, i cili delte në pension. Plaku, tek dorëzonte materialet, dridhej, dhe shoqja Pare, përballë një gjendjeje të tillë, u tremb së tepërmi. Ajo mendoi se Haxhiu nuk do të ishte në rregull me inventarin. Dhe dorëzimet, nga tri ditë, zgjatën tetë ditë.

Duke u larguar nga magazina, Haxhiu qau me lot për faqe, na puthi një për një të gjithëve, që nga vajzat e basketbollit dhe gjer te rezervat e skuadrës së futbollit, kurse shoqja Pare i tha:

— Sidoqoftë, shoku Haxhi, unë firmova me rezervë, topat m'i dorëzove të përdorur, kurse ata figuronin si të rinj.

Sapo filloi nga puna, shoqja Pare, ja nisi nga të sajat. E dëgjova kur i ankohej shefit të arësimit dhe kulturës.

— Ju lutem shumë, shoku shef, kur është derdhur gjithë ky beton dhe ky hekur për stadiumin, pse është kursyer për disa shufra hekuri për de-

pon? . . . unë s'mbaj depo pa kyçe të sakta, pa hekurat në dritaret, pa dyer të siguruara, pa . . .

Ata që ishin pas shefit u kthyen dhe e panë atë grua me sytë si gunga, me fytyrën anemike, me ata gjunjët e trashë, që të kujtonin lojtarët e hokeit mbi akull. Dhe, sa herë vinte shefi i seksionit apo ndonjë shok tjetër, shoqja Pare, nuk linte rast:

— Rrjetat, shoku shef, i copëtuan, shoku shef; praktika të bëhet pa rrjeta, shoku shef. Edhe topat u dërmuan, shoku shef. . . kurse ajo Liljana, ju betohem, për ideal, shoku shef, ajo Liljana e bën për inat tim. Kur unë ndjek me sy lojën e saj, ajo më sheh me bishtin e syrit dhe përplasët ku mund e si mund, i copëtoi teshat, shoku shef, ju them për nder e për ideal, shoku shef.

— Po a e njeh ti shoqja Pare shoqen Liljana? Ajo. . .

— E si nuk e njoh unë, shoku shef, e kam pasur në ndërmarrje, i njoh dhëmbë e dhëmballë, shoku shef, atje ajo s'ka qenë hiç e rregullt dhe pastaj. . . do ta thosha, por përbën një sekret shtetëror. . .

Shefi arësimit zgurdulloi sytë:

— Sekret shtetëror?

— Po, po, po eja mënjanë, shoku shef, se s'bën të na dëgjojnë. . . kushërira e saj shkoi për studime të larta me ndërhyrje.

— Ti po flet përçart, shoqja Pare, unë jam vetë në komisionin e shqyrtimeve, unë jam shef i arësimit.

— Po dale, shoku shef, ti je shef i sportit, jo i. . .

— Dëgjo, Pare, ti shih punën tënde, mos u ngatërro në punë që s'të takojnë. . .

E pakënaqur ngaqë ja zunë emrin në gojë pa atë «shoqe» përpara, Parja u zemërua, po ajo kishte vendosur t'i shkonte bisedës gjer në fund.

— E s'i s'më takojnë, shoku, shef, a s'jam qytetare unë, a nuk është vigjilenca revolucionare për të gjithë qytetarët?

— Dëgjo, Pare, këto s'janë punët e tua, ti, a ke ndonjë fjalë përsa i përket punës sate në magazinë?

— Po si nuk kam, shoku shef, kam edhe shumë, bile. Se mos e humbas kohën kot unë? Kam disa propozime, shoku shef.

— Pa t'i dëgjojmë...

Shoqja Pare fërkoi me gjuhë buzët e saja të verdha dhe, duke ruajtur me sy vështrimin e shokut shef, ngriti më lart kallçinat prej leshi, që i qenë zhubrosur mbi gjunjët, dhe ja filloi:

— Vijat e bardha në stadium të mos shënohen me gëlqere, shoku shef, gëlqerja kushton shumë dhe është mall defiqitar, nevojitet për ndërtimet, në vend të gëlqeres së bardhë propozoj t'i shënojmë vijat me qymyr të zi, prej atij të djegurit...

Shefi u përmbajt që të mos qeshte.

— Tjetër, Pare...

— Ja, mendoj, shoku shef, ndeshjet të mos bëhen të dielave, pse të punojmë të dielave ne. Ndashjet të bëhen të shtunave pasdite, pse ne t'i djegim të dielat kot?

— Po mirë, Pare, po ata djemtë e vajzat që lozin vetë? Po spektatorët, që vijnë me aq entuziazëm në stadium?

— Ohu, po ata janë të rinj, shoku shef, ata ja

kanë ngenë, ata e bëjnë për qejf, kurse neve partia e pushteti na kanë siguruar ditën e pushimit. Sidoqoftë, unë të thashë mendimin tim dhe respektova shkallën hierarqike, përndryshe do t'i drejtohem Ministrisë, shoku shef, të më falni, po... jam e detyruar, shoku shef, s'më lë ndërgjegjja të hesht, shoku shef. . .

Kjo ndërgjegjja e shoqes Pare! Përpëlitej si mi-dis dy zjarreve, në mes interesit të përgjithshëm dhe atij personal, po s'digjej veç për shoqen Pare.

LETËR

Ajo u zgjua menjëherë sapo ra zilja e portës e sapo dëgjoji zërin e njohur: «Posta, Luljeta.»

Te shkallët, e ëma i dha letrën, duke u munduar t'ja vështronte sytë që nga poshtë... por Luljeta nuk ja dha sytë nënës. E mori letrën dhe u mbyll në dhomën e saj. Atje e hapi dhe lexoi me buzët të shtrënguara. Flokët e shpupurisë i vareshin mbi fytyrë dhe i ngacmonin pushin e butë të gushës.

«Pra, këtë letër e ka shkruar ai... njeriu që aq shumë e kam dashur, që më betohej se më donte, po ashtu si e desha edhe unë.»

Ajo e lëshoi letrën mbi tryezë dhe ju kujtuan vargjet e një poezie që e kishte lexuar dikur: «I mora tëmblat në duar...»

Luljeta u mundua të kujtonte vargun e dytë, por ju kujtua i treti a i katërti, diçka si nëpër mjegull...» Ishte një kandil më të mbaruar... «Për të pritur prapë mëngjeze...»

Pastaj ajo psherëtiu dhe mendoi përsëri: «Pra, këtë letër e ka shkruar dhe e ka nisur ai...»

Që poshtë ndiheshin zhurmat e shtëpisë. Mama-

ja gatiste bukën e saj për në punë, vëllai i vogël që-llonte me çekiç një peronë të vogël në këpucë, pas-taj përsëri zëri i mamasë, që i thoshte babait: Lulje-ta edhe këtë javë ka turnin e dytë. . .

Luljeta vuri dorën në mjekër dhe humbi në kuj-time. . .

«Ishte natë. Ne ecnim të dy nën akacjet, ashtu sikurse ecnin edhe çifte të tjera. Dëgjohej zhurma e Tiranës, dhe dritat, feksnin të panumërta. Ne ngji-teshim kodrës gjithnjë e më lart, e qyteti sikur zbri-ste më poshtë. Dëgjuam gurgullimën e një çezme, pastaj llapashitjet e liqenit. . . dy ushtarë nxitonin nëpër rrugë, çapet e tyre ndiheshin nëpër natë, kur-se te veshi im vinin ato pëshpëritje, që i kisha dë-gjuar kushedi sa herë, po që më pëlqente t'i dëgjo-ja përsëri. U ulëm te froni, afër bregut të liqenit. Na-ta ishte e freskët. Ajri ishte i lehtë dhe si i shkuar nëpër bisqet e shelgjeve lotues.

Unë u struka mbas krahërorit të tij të gjerë e ndjeja mbi fytyrë afshin e frymës së tij. Nën këm-bët tona kërcisnin lehtë gjethet e thata të akacjeve. . .

E vështroja atë, sikur do ta përpija me sy, ndje-ja një turbullim të ëmbël e dehës në tërë qënjen ti-me. Desha ato çaste t'i pëshpërisja mijëra fjalë, t'i thosha sesa shumë e doja, t'ja përkëdhelja lehtë tëm-that, t'i ngatërroja gishtërinjtë e mi nëpër flokët e tij të butë. . . por s'guxoja, më vinte turp. . .

Rrinim, ashtu në heshtje, duke dëgjuar zhurmat e liqenit, fëshfërimën e fletëve. që binin, dhe frymë-marrjet tona. . . por. . . fare papritur. . . një fëshfë-rimë fustani, dhe një vajzë e panjohur, e nxituar e gati e egër, ardhni e u ul në fron.

U prapsa. . . një vajzë e panjohur. U ul pas tij,

dhe ai u gjend kështu midis dy vajzash... dhe menjëherë një gjilpërë sikur më shpoi në tru. Unë as e njihja atë vajzë as më njihje, kurse ajo dhe ai njiheshim midis tyre...

Por s'munda të mendoja më shumë, sepse vajza e panjohur, me një zë të dridhur, m'u drejtua mua:

— Më fal, kjo ndoshta s'është e hijshme, por unë s'munda më. . . këto që po dëgjon ti sonte, unë i kam dëgjuar qindra herë po prej këtij njeriu... madje edhe mbrëmë i dëgjova. . .

Ajo psherëtiu thellë. Nëpër dritën e hënës pashe se si i vezulluan dy lot të vegjël nën qepallat e gjata. Ajo dridhej. Desha ta qetësoja, t'ja fshija ato lot, por zëri saj, për çudi, tani m'u duk më i vendosur. Po lotët? Pse qante për atë? Ndoshta nga e papritura? Ndoshta ngaqë pësoi zhgënjim? Apo ndoshta ngaqë e donte prapë?

— Ja edhe tufa e letrave. . . me siguri letra të tilla do të kesh edhe ti. . . ka një aftësi, që s'e kanë të gjithë: të magjeps me letrat e tija. . . ja stoli ynë. . . ja stoli im. . .

Pastaj ju drejtua atij:

— A e di emrin që të takon, apo të ta them unë? S'po u besoja syve. S'po u besoja veshëve. M'u duk sikur shihja ëndërr. Ai heshte. Pastaj u drodh. S'mundi të fliste.

S'dëgjohej asgjë veç frymëmarrjes së shpejtë të asaj vajze të panjohur, s'dukej asgjë veç syve të saj, që gati lëshonin xixa. Kurse unë e humba fillin, e humba torruan, më hipi një dridhmë e fortë, s'di pse më ardhi trazi dhe u çova. E panjohura më kishte hedhur dorën në sup e po më ftonte të bëhesha shoqja apo motra e saj. Kapa gishtat e asaj dore në supin

tim dhe kuptova se ajo dora ishte e një vajze punë-
tore. E ashpër si dora ime. . .

Ai kishte ulur kryet e s'po ndihej.

— Eja të ikim! — më tha ajo dhe më tërhoqi
fort. Ne ikëm. Shoqja guxoi dhe e pështyu atë, kur-
se unë s'pata guxim të bëja asgjë. Zaten, përherë
mua më ka munguar guximi. . . Por sonte, befasia, e
papritura më kishte paralizuar të gjitha pjesët e tru-
pit. Nisën të më merreshin mendtë, të më merreshin
këmbët, të më buçisnin veshët, fillova të shihja ane-
mbanë e përsëri më dukej vetja në ëndërr.

Tani, nëpër dritat e mekura të qytetit, që vinin
gjer këtej, nëpër degët e rënda të shelgjeve lotuese,
vështroja shoqen time. Ajo dukej zeshkane. Ishte
pak më e shkurtër se unë, por më e plotë.

— Intelektuali, studenti, — shpërtheu ajo. — Në
fillim. . . sa i përrulur. . . më priste udhën kur delja
nga uzina. . . po ti ku punon?

— Në profarma.

— Ç'punë bën?

— Mbush ampula. . .

Ajo po më tërhoqte gjithnjë nëpër udhëzën e
ngushtë e të asfaltuar, që zbriste në qytet.

— Pa dale? — munda dhe i belbëzova. — **ku**
po na çon kështu?

— Në fakultetin e tij.

— Po është natë, atje. . .

— Kanë mbrëmje vallëzimi, janë atje të gjithë
ata që duhet të jenë.

— Po. . .

— Rrugës t'i shpjegoj të gjitha.

Pas tri ditësh më thirrën në fakultetin e tij. Më priti një grua e panjohur. Në moshë ishte nëna ime dhe... si nënë më foli. Dhe këtu pata rastin të takoja për të dytën herë shoqen që e pata njohur vetëm nëpër natë.

Që prej asaj dite, «atë» e përjashtuan nga fakulteti. Dhe hyri në punë...

...dhe sot, pas dy muajve, ai po më shkruan. Po vallë vetëm mua? Mos i ka shkruar edhe asaj po këto fjalë? Nuk e besoj. Sidoqoftë, një xixë xhelozie më mundon dhe s'di përse kjo më duket e çuditshme dhe e pabesueshme, por në të vërtetë kështu po më ndodh. E habitshme, por këtë xixë xhelozie po e ndjej.

Ajo që ka menduar ai duhet të jetë kjo:

«Luljeta është më sentimentale. Vali është më e rrëmbyer dhe më e ashpër. Luljetën mund ta thyej, madje, po më shpëtoi nga e keqja... edhe mund të martohem me të...»

Po sidoqoftë, ai më shkroi vetëm mua... «apo e filloi me radhë... të trokasë portë më portë...»

Luljeta përsëri kaloi sytë mbi letrën e tij dhe lexoi:

«Është e rëndë për mua të të shkruaj pas asaj që ndodhi. Dhe që të shkruaj, ti e kupton «psenë»: Jam penduar. Po të më vijë një letër me falje nga ti... ti s'mund të jesh aq mizore sa të ma refuzosh këtë... madje, të premtoj se pas letrës sate, unë jam gati të shkoj me ty edhe në gjendjen civile... që atë ditë...»

«Si nuk i vjen turp.»

Luljetës ju duk se te veshi i saj i ardhi edhe zëri i tij, bashkë me atë mënyrën e nxituar, me të cilën ai fliste. Ajo u rrënoqeth dhe kafshoi buzët me inat:

«Ai gënjen, gënjen, gënjen.»

Por, sidoqoftë, ajo duhej t'i përgjigjej.

«Sikur të hesht, s'është as e drejtë as e njerëzishme. Në fund të fundit, unë duhet t'i sqaroj atij se cila jam dhe çfarë mendoj. Po sikur të hesht? Po sikur t'ja kthej letrën prapsht? Jo. Këtë s'do ta bëj. Çdo i ri te ne duhet të jetë i çiltër e ta thotë hapur atë që ndjen. Po ç'rrugë t'i tregoj unë atij? T'i mbyll çdo rrugëdalje, çdo derë, çdo shpresë? Ah, zemër, zemër! Vallë vetëm e femrës tundohet kështu?»

Diku Tolstoi shkruan: «Duhet pranuar se zemra e gruas është gjithnjë më e gjerë.»

Luljeta nisi të shkruante, dhe të dyja vetullat e saja ju afruan shumë njëra-tjetrës:

«Astri,

E mora letrën dhe po të përgjigjem.

Ti s'bëre gabim, por faj. Dhe jo një faj, por dy. Ti s'kërkon falje, se u pendove, se e ndjeve fajin. A thua se në dy muaj ti bëre kthesë? Jo. Ti i druhesh punës. Akoma duart e tua s'i kanë folur kokës sate. Po, po. Mos prit fjalë të ngrohta nga unë. Unë kërkoj që ti të formohesh si njeri në mes të atyre njerëzve të mirë. Ti s'po kërkon falje, se u pendove... por se djersite disa ditë...

Nuk e di nëse do të takohemi përsëri, por nëse takohemi, unë dua të shoh te ti një njeri të ndershëm. . .

Luljeta shtoi në fund të letrës një «të fala» të thatë, e firmoi, e mbylli e pastaj nxori nga xhepi një pullë poste. Në fillim desh ta njomte pullën me ma-

jën e gishtit. Pastaj u mendua një çast: Ju kujtua nata te stoli, ju kujtua shoqja në errësirë... Përfytyroi atë natë anës liqenit, përfytyroi atë gruan e fakultetit... pastaj ju kujtua Tolstoi, ju kujtua ai vargu i asaj poezisë «Për të pritur prapë mëngjeze...» ...psherëtiu dhe e njomi pullën me majën e gjuhës...

AJO... FSHATARJA...

Shiu kishte pushuar; nga pullazet e shtëpive rridhnin rrëkeza të vogla, duke krijuar kështu një zhurmë monotone mbi kalldrëm.

Nga fletët e mollëve rridhte uji i shiut dhe dukej se do të lante vendin përreth. Për disa çaste do li dielli e u duk se gjithshka aty u përtëri.

Nifja, me këmbët e zbathura mbi barin e njomë, rrinte pështetur te gardhi. Vështroi Havanë, që po largohej, dhe u drodh përbrenda.

«Mos më gënjeu...»

Desh të vraponte pas saj, ta pyeste prapë, por qëndroi në vend, me buzët të shtrënguara, që i dridheshin. S'po kuptonte ç'kishte. Pse dridhej kështu? Ajo duhej të gëzohej... Havaja s'mund ta gënjente. ...ajo sapo ishte kthyer nga qyteti...

Hyri brenda. Mbi dërrasat e verdha të dyshe-mesë la gjurmët e këmbëve të lagura. U vërtit për disa çaste, duke kërkuar diçka. Njëherë mori këpu-eët, pastaj çorapet... hapi sëndyqin dhe nxori një fustan të ri me lule të bukura... e ngriti, e pa mirë e mirë dhe e lëshoi mbi minderin e lartë të dhomës.

I mori pastaj rrobat në dorë dhe filloi të vërtitej me to, sikur të fshihej nga dikush...

Nuk desh ta merrte vesh njeri atë që dinte ajo.

U vesh dhe doli në dhomën tjetër. E vjehrra merrej me djalin e saj të vogël. Nifja u afrua te vatra, pastaj mori të birin, e ngriti lart dhe e puthi fort. Ai guiste pas saj, ngatërronte gishtërinjtë e njomë në flokët e butë të saj, ja tërhiqte... e ajo e shtrëngonte pas vetes. Pastaj e la përsëri në djep. Sytë e saj gështenjë lëshonin xixa nga gëzimi... E vjehrra tundi kokën lehtë, buzëqeshi dhe vazhdoi të përkundte të nipin...

Nifja shkoi te praku i derës, qëndroi aty disa caste dhe, duke u larguar, doli shpejt:

— Që sot do të kthehem, nëno... që sot! Sa të marr vesh...

Me këpucët në dorë, Nifja ecte shpejt. Këmbët i vriteshin pas guriçkave të udhës e i digjnin nga balta dhe uji i ftohtë... po ajo nxitonte të arrinte autobusin, që shkonte për në qytet.

Në një përrua, në të dalë të fshatit, lau këmbët, veshi këpucët dhe rregulloi flokët me dorën e lagur.

Ndjeu se balli i kishte djersitur e fytyra i qe nxehur e i nxirrte një afsh të ngrohtë.. kishte ecur shumë. Këmbët s'i ndjente fare, po edhe lodhje s'ndjente.

«Sa të vete, — mendonte, — sa të vete të pyes... nuk do të rri fare!»

Në autobus shikonte si e trembur sa andej-këndej. Nuk i zuri syri asnjë të njohur. U tulat në vendin e saj, fshiu me pëllëmbë perden e hollë të avullit në xham dhe e treti vështrimin jashtë, andej nga i kalonin me shpejtësi arat, përrrenjtë dhe ko-

drat e mbuluara me një gjelbërim të ri. Aty më lart hapnin tarraca. Nifes i ardhni deri aty tingëllimi i kazmave dhe melodia, që këndonin...

Po i dukej rruga e gjatë. Asnjëherë nuk i qe dukur kaq e gjatë sa sot... Deri tani nuk kishte kujtuar asgjë. Çudi! Tani ishte si i dehur nga lajmi që kishte marrë dhe nuk po e mblidhte dot veten. Ndjente vetëm që ishte e gëzuar, po nuk e shtronte dot arësyt.

I doli parasysh i vëllai... sa e kishte marrë malli për të. Se ajo vetëm atë kishte nga dera e të atit. Nëna, babai i kishin vdekur dhe e kishin lënë të vogël bashkë me të vëllanë. Ishin rritur nëpër dyert e botës. I vëllai kishte ikur nga fshati dhe ishte bërë shofer në qytet. Atje dhe ishte martuar, këtu e katërmëdhjetë vjet më parë. Pas ca vitesh ishte martuar edhe Nifja. Ajo jetonte aty në fshat. Jetonte mirë; kishte tre fëmijë dhe ishte e lumtur...

I vëllai jetonte në qytet vetëm me të shoqen. Ai e donte të motrën, i bëhej qejfi kur e shihte, e merrte malli për të, por... e kunata s'e donte Nifen. Vetëm këtë s'arrinte ta kuptonte kjo.

«Pse të mos më dojë? Unë kam shtëpinë time, ajo të sajnë. Unë jam fshatare, ajo qytetare... Punë e madhe se është qytetare! Po vëllai im, a s'është fshatar? Ajo duhet të më dojë... se unë vetëm atë vëlla kam...»

Nifja fshiu përsëri xhamin e dritares së autobusit. Mbështeti ballin pas xhamit dhe s'i hiqte sytë nga rruga, që kalonte me shpejtësi. Nifja u ngazëllye aq shumë, sa u ngrit më këmbë e filloi të vështronte tamam si ata fëmijët. Një ushtar, me një

aparati të madh në shpinë, rendte të arrinte shokët.

Diku, pas një kthese, shtrihej një lëndinë e vogël, e blertë, me ca shkurre përgjatë saj. Nifja buzëqeshi lehtë. Sytë i shndritën nga një gaz i brendshëm dhe kafshoi buzët ngadalë... aty, gjithë ajo rrugë, që i kalonte me shpejtësi, që e mbushur plot me lule... lule kaçë të verdha e të freskëta, që dukej sikur kishin çelur pas shiut dhe akoma mbanin lëngun në petalet e holla e delikate...

Nifja ndjeu padashur ngrohtësinë e pranverës, që po shpërthente papritur para syve të saj.

«Po pse të mos më dojë, pse?»

Filloi ta brente ky mendim. Unë kurrë s'e kam bezdisur për asgjë... apo, nuk ka dhimbsuri për asnjëri... kjo ndoshta vjen se nuk ka fëmijë... s'e ka provuar të jetë nënë... thonë se nënat duan shumë...

Nifja trokiti në derën e të vëllait, trokiti lehtë, pastaj e tërhoqi me shpejtësi dorën, kafshoi gishtin dhe priti sa të qetësohej... se zemra po i rrihte fort. Trokiti përsëri, por s'ju përgjegj njeri. Filloi të shihte rreth e rrotull. Askush nuk dukej. Atëhere u ul te shkallët e mëdha të pallatit dhe priti. U hap një derë dhe dikush doli. Ishte Sanija.

— Uh, Nifja! Po ti, ç'bën këtu? Pse nuk hyn brenda? — Nifja u tremb e u duk sikur u zgjua nga një gjumë i rëndë.

— Sanija!... ja, po pres sa të më vijë ime kuntë. — Ato u përqaftuan dhe i shtrënguan dorën njëra-tjetrës.

— Moj, Nife, sa mirë qenke me shëndet! Që vjet ke ndryshuar shumë, të mbaj mend, kur ardhe vjet, ishe e zbetë, tani...

Nifes i shkëlqyen sytë. Sanija i fliste sikur ta

kishte motër... sa mirë sikur edhe e kunata t'i flis-
te kështu!

Nifja s'fliste, s'po e pyeste për asgjë. Akoma je-
tonte me ëndrrën e saj, me lajmin që kishte marrë
atë ditë. Prandaj s'deshte të pyeste asnjë, as Sanijen,
që ju tregue aq e dashur... ajo kishte dëshirë ta
shihte vetë, ta pyeste vetë...

Sanija diç u kujtua në çast:

— Nife, hajde tani, mjaft ndenje këtu jashtë, ne
kemi shtëpi... yt vëlla vjen për drekë... edhe kuna-
ta, po deshe, dërgoj djalin të ta thërresë vëllanë.

— Jo, jo! — Nifja kërceu përpjetë sikur dikush
do t'i merrte diçka të dashur, të dhemshur.... — Jo!

Sanija s'foli. E pa që Nifja s'dëgjonte dhe hyri
brenda e habitur. Dolën edhe fqinjë të tjerë dhe e
ftuan Nifen të hynte brenda, por ajo s'dëgjonte:

— Jo, jo. S'do të rri, vetëm një fjalë kam dhe
do të iki. Nifja po priste me ankth. I vëllai s'vanoi
të vinte. Ajo hyri brenda pas tij dhe s'po çmallej
dot. Zemra dhe duart i dridheshin.

— Nife, po si e gjete rrugën! Ke kaq kohë që
s'ke ardhur!

Në çast kërciti dera e jashtme. Ishte ajo, kunata
e Nifes.

Tek dëgjoi zhurmë brenda në kuzhinë, i mbajti
hapat dhe qëndroi. Hoqi pardesynë dhe po e varte
në portmantonë me pasqyrë në korridor. Ajo e njo-
hu nga zëri të kumatën, se e dëgjoi tek thoshte:

— Mora vesh se Ditka është shtatzanë. Për këtë
ardha deri këtu... është e vërtetë?

Ditka u drodh aty përjashta. Padashur hodhi sy-
të te pasqyra dhe me sytë të turbulluar nga turpi e
pendimi e pa fytyrën e saj si nëpër mjegull, si nëpër
cipën e ujit që e fryn era...

PRANVERË VAJZËRIE

— Ja, e dëgjoni? Ardhi...

Nëpër natë u dëgjuan telat e shkujdesur të një kitare. Nusha s'foli. «Po mirë që ardhi. Ai këndon bukur. Pastaj... ne të gjithave na pëlqen...»

Liza shojti dritën, hapi dritaret dhe u shtri në krevat. Në dhomë hynë tingujt e ëmbël të kitarës....

Ai që i binte kitarës kishte kohë që vinte poshtë dritares së tyre. Dhe i binte bukur. Edhe këndonte. Këto ishin ndoshta netët më të bukura. E secila nga ato të gjashta (që ishin në atë dhomë) sesi e ndjente veten: tingujt e kitarës sikur jua tretnin të gjitha gjymtyrët, e ato kridheshin në një ëndërrim të ëmbël. Zaten, për studentët që jetojnë në konvikt këto net janë bërë të zakonshme... dhe përsëri janë shumë të bukura...

— Monda, po ti, e pregatite seminarin për nesër?

— Aman, Nushë, pusho, të keqen. Harroji seminarin tani... nuk dëgjon sesa bukur këndon? E di që më është mbushur mendja se ai këndon për ty?

— Për mua? Po unë... mua ai s'më ka thënë asgjë.

— Pse, me shkrim e do ti?, Po dashuria kështu

e ka, moj e gJORë. S'di llafë... ohu... kam inat kështu kur kërkoni të hiqeni... unë për vete u dashurova me një shikim. Koçua im...

Ato e kishin dëgjuar kushedi sa herë rrëfimin e Mondës për «Koçon e saj». Dhe ajo s'përtonte ta tregonte, jo një herë, por dhjetë herë në ditë... «Ai Koçua im...»

Nusha hoqi çarçafin dhe vuri duart në fytyrën e bërë prush.

«Vërtet, po ai pse vjen çdo natë nën dritaren tonë? Po atë ditë, të premtën, që ardhni pa rënë nata, pse u skuq kur më pa në dritare? Apo ndoshta s'e kishte me mua? Ku dihet, me ndonjë nga të katit të dytë. Dhe unë budallaqja e mbylla shpejt dritaren! Me siguri ndonjë nga ato të katit të dytë do të ketë qenë. Dhe kjo Monda, s'më lë një minut rehat!»

— Dëgjo, Nushë, dëgjo, se në Kukës s'ke për ta dëgjuar më... aha, atje vetëm çiftelisë dinë t'i bien.

— Jo, kanë mësuar edhe kitarën tani, në shtëpinë e kulturës...

— Prapë me «kulturën» ti? Lëre, moj, atë, një i bie kitarës atje. Të tjerët çiftelinë kanë.

— Po mirë ç'të keqe ka? Mua më pëlqen çiftelia.

— Me siguri ky duhet të jetë korçar, — tha Drita ngadalë.

— Korçar? Po pse, do mend shumë kjo? Ju kam thënë: Zgjidhni djem korçarë.. këndojnë dhe i bien kitarës. Këto do jeta: këngë, dashuri...

— ... dhe punë.

— «Dil, moj, në dritare...» — vazhdonte kënga...

— Aman, Nushë, dil, se ai po çmendet!